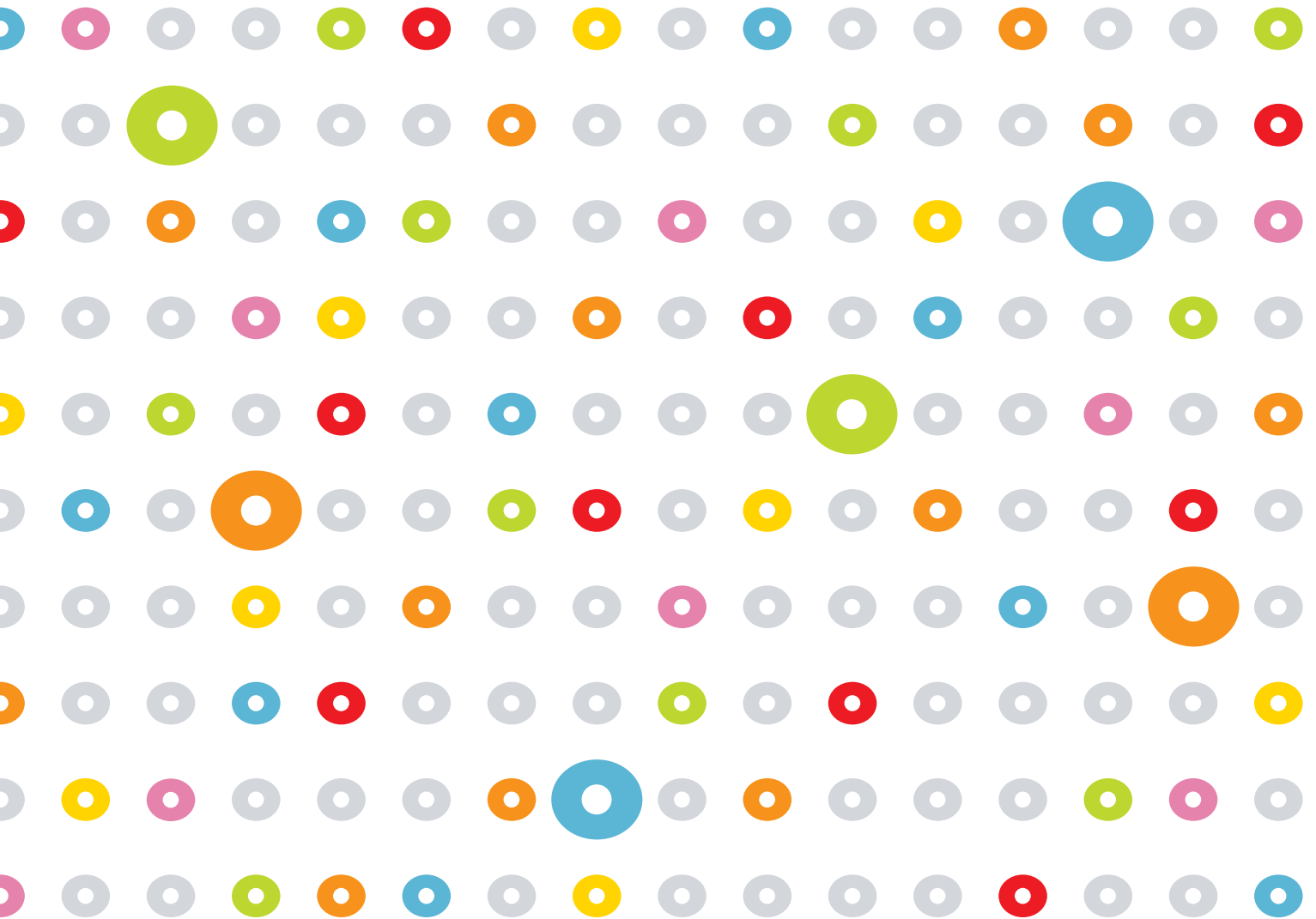

Obsah:

● Klimatické zmeny	
Oboznám sa	4
Konaj	26
● Spravodlivejší obchod	
Oboznám sa	44
Konaj	60
● Práva pre všetkých	70

Milé pedagogičky, milí pedagógovia

Práve sa Vám do rúk dostáva metodická príručka pre základné a stredné školy Aktívne globálne školy, ktorú pripravilo občianske združenie Človek v ohrození. Príručka vznikla v rámci rovnomeného projektu, ktorý realizujeme od roku 2006.

Projekt Aktívne globálne školy dáva možnosť základným a stredným školám zo Slovenska, Anglicka, Poľska, Českej republiky, Maltý, Rakúska a Thajska prispieť k zmene kultúry školy smerom k aktívnemu riešeniu lokálnych a globálnych problémov. Viac informácií o projekte nájdete na www.globalactionschools.org

Metodická príručka je rozdelená na **Informačnú** a **Metodickú časť**. O obsahu metodickej časti sa dozviete v jej úvode.

Informačná časť sa venuje trom témam Aktívnych globálnych škôl – **Klimatické zmeny**, **Spravodlivejší obchod** a **Práva pre všetkých**.

Kapitoly **Klimatické zmeny** a **Spravodlivejší obchod** sú rozdelené do dvoch podkapitol: *Oboznám sa* a *Konaj*.

Oboznám sa – obsahuje zaujímavé a prehľadné informácie a fakty o danej téme. Tie sú doplnené o prípadové štúdie, štatistiky, skutočné príbehy a zaujímavosti. Táto časť obsahuje aj množstvo aktivít, ktoré sú odlíšené červenou farbou. Veľký výber umožňuje využiť aktivity pre rôzne vekové skupiny. Ponúkame aktivity využiteľné priamo na vyučovaní, ako aj projektové aktivity, ktoré si vyžadujú dlhšiu prípravu a realizáciu. Na konci tejo podkapitoly sme pripravili tipy a rady ako začleniť dané témy do učebných osnov.

Konaj – ponúka tipy na zapojenie Vašej školy do rôznych projektov, kampaní a zároveň ukážky projektov zo slovenských a zahraničných škôl. Táto kapitola slúži ako inšpirácia k tvorbe školských aktivít a plánovaní každodenných zmien vo fungovaní školy smerom k aktívnym globálnym školám.

Obe podkapitoly sú doplnené odkazmi na webové stránky, na ktorých si môžete nájsť ďalšie informácie k daným témam.

Kapitola **Práva pre všetkých** ponúka osem skutočných príbehov z rozvojových krajín a dopĺňajúce otázky, ktoré atraktívnou formou približujú životy ľudí, najmä detí, v chudobných krajinách. Príbehy poukazujú na porušovanie základných ľudských práv. K príbehom sme pripravili farebné fotografie z archívu OZ človek v ohrození, ktoré vizualizujú dané príbehy.

Metodická príručka *Aktívne globálne školy* predstavuje v modernom grafickom dizajne inovatívny prístup k aktuálnym globálnym otázkam a je pomôckou pre pedagógov pri uplatňovaní zásad aktívnej globálnej školy.

Veríme, že Vás príručka zaujme a pomôže k zmenám na Vašich školách.

Ďakujeme za Váš záujem a tešíme sa na spoluprácu na projekte Aktívne globálne školy. Budeme vďační za Vaše podnety a pripomienky k príručke, ktoré nám v budúcnosti pomôžu pri príprave kvalitných metodických materiálov pre globálne rozvojové vzdelávanie.

Klimatické zmeny

Oboznám sa

// Bezpečnosť ľudí a národov spočíva na štyroch pilieroch – na jedle, energii, vode a klíme. Všetky sú tesne prepojené a všetky sú pod zvyšujúcim sa tlakom.

Tom Burke, environmentalista (Veľká Británia)

Klimatické zmeny a globálne otepľovanie

Počasie vníma každý. Tešíme sa na letné mesiace, kúpanie, opaľovanie a v zime na lyžovačku na horách. Považujeme za samozrejmosť, že letá sú horúce a v zime očakávame sneh. Bude to tak aj o 50 rokov? Zamýšľame sa nad tým, čo je to vlastne počasie? A klíma? Aký je medzi nimi rozdiel? Je globálne otepľovanie jav, ktorý môže v budúcnosti spôsobiť extrémne výkyvy počasia? Spôsobil ho človek, alebo je to prirodzený jav, ktorý sa v histórii našej Zeme opakuje? Na tieto otázky budeme hľadať odpovede v nasledujúcej kapitole...

Podnebie (klíma) je dlhodobý režim ovzdušia na určitom mieste. Ovplyvňuje ho niekoľko faktorov: teplota a vlhkosť vzduchu, zrážky, atmosférické častice, ale aj zemepisná šírka, reliéf, trvalá ľadová či snehová pokrývka alebo vzdialenosť od oceánu či mora.

Podnebie sa vyznačuje určitou stálosťou, čo však nevylučuje jeho premenlivosť v dlhšom časovom období (desiatky rokov až celé geologické epochy).

Podnebie nepozná hranice. Zmena v jednej časti Zeme sa v určitom čase a rozsahu prejaví na podnebí celej našej planéty. Napríklad topenie ľadovcov v Arktíde ovplyvní ľudí žijúcich na ostrovoch v Tichomorí, cyklóny v strednej Amerike majú celosvetový dosah a ovplyvňujú životy miliónov ľudí na celej planéte.

V súčasnosti sa v médiách, na verejnosti i medzi politikmi čoraz častejšie používajú dva pojmy – klimatické zmeny a globálne otepľovanie. Kým klimatické zmeny zväčša iba popisujú zmeny v klíme bez špecifikovania ich príčin, pojem globálne otepľovanie už hovorí o zmenách v priemernej teplote zemskej atmosféry a oceánov v posledných desaťročiach.

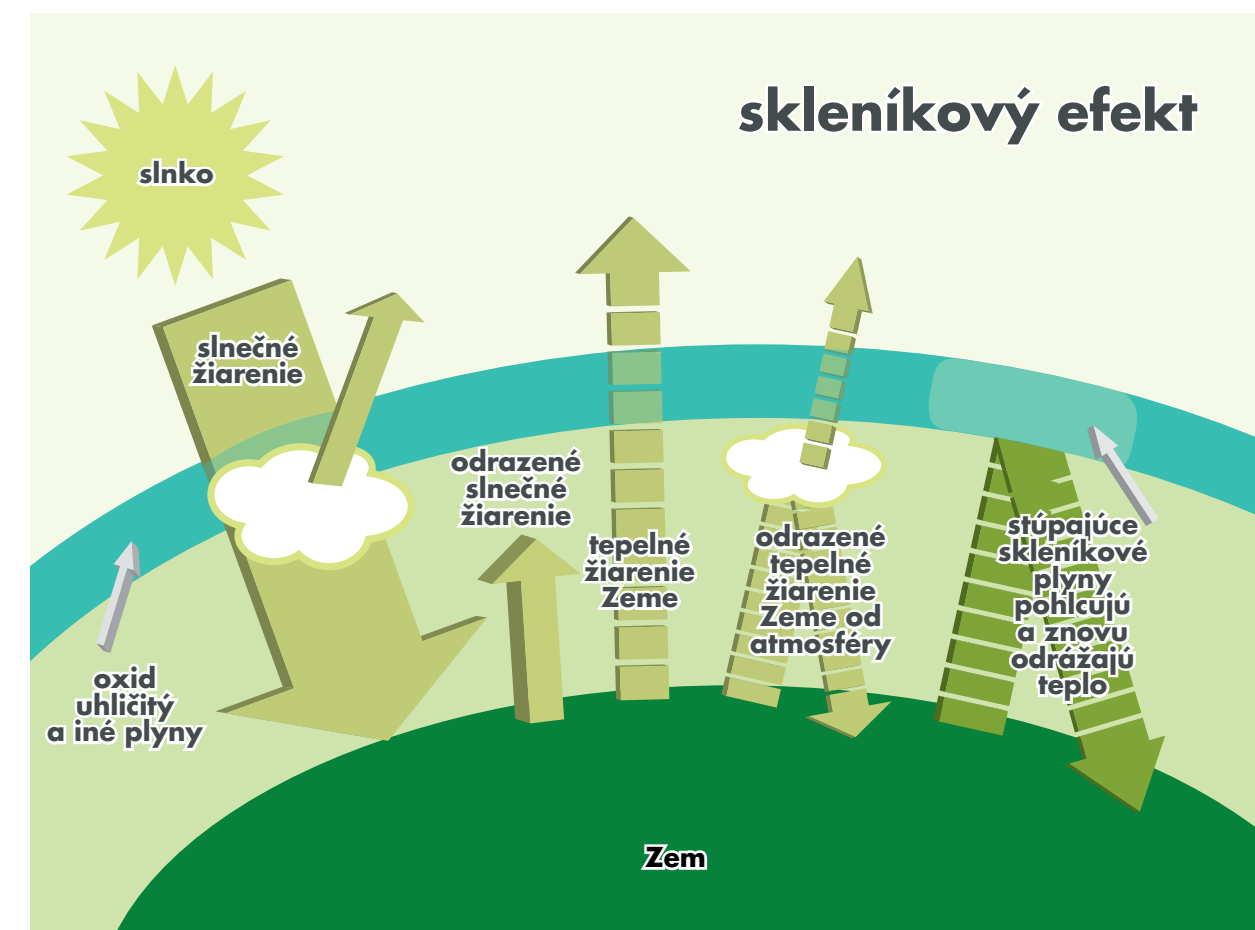
K téme klimatické zmeny či globálne otepľovanie je vhodné začať krátkym filmom, či klipom. Tieto nájdete na stránkach:

<http://www.green.tv/>

<http://www.youtube.com/> – zadať heslo „climate change“

<http://video.nationalgeographic.com/video/> – vpravo vybrať lištu „environment“

Čo spôsobuje klimatické zmeny a aké sú ich dôsledky?

Zmenu klímy spôsobuje zvyšujúce sa množstvo skleníkových plynov v atmosfére Zeme. Prírodný skleníkový efekt pomohol Zemi stať sa živou planétou – udržiava teplotu vzduchu v prízemnej vrstve vyššiu o 33°C, ako by bola bez jeho pôsobenia.

V súčasnosti sa však prejavuje tzv. dodatočný, antropogénny (vytvorený ľudskou činnosťou) skleníkový efekt spôsobený nadmerným vypúšťaním skleníkových plynov do atmosféry. Tým prispieva ku globálnemu otepľovaniu. Hlavné skleníkové plyny a ich zdroje uvádza tabuľka na nasledujúcej strane.

Skleníkový plyn	Nárast koncentrácie oproti roku 1780	Prirodzené a antropogénne zdroje
H ₂ O (vodná para)	-	hydrosféra všeobecne – moria, oceány, sladkovodné zdroje
CO ₂ (oxid uhličitý)	+ 29 %	spaľovanie fosílnych palív a biomasy (80 %); odlesňovanie; aeróbny rozklad organických látok; lesné požiare; vulkanická činnosť; erózia ...
CH ₄ (metán)	+ 143 %	mokrade, močiare a tundra (20 %); anaeróbny rozklad organických látok, termity, spaľovanie biomasy a skládky odpadov (5 %); spracovanie zemného plynu a ropy, uhoľné zdroje, úniky plynu (10 %); chov dobytka, pestovanie ryže (25 %); topenie permafrostu (večne zamrzutej pôdy)
N ₂ O (oxid dusný)	+ 11 %	lesy; lúky; oceány; pôda; spracovanie pôdy; poľnohospodárske hnojivá; spaľovanie fosílnych palív a biomasy, zmena vo využívaní pôdy
CFC (freóny)	-	chladiace zariadenia (30 %); aerosoly (30 %); plastické peny (32 %), rozpúšťadlá, počítačový priemysel, sterilanty, farmaceutický priemysel (8 %)
O ₃ (ozón)	globálne množstvo pokleslo v stratosfére a vzrástlo v blízkosti zemského povrchu	vytvára sa prirodzene fotochemickou reakciou slnečného žiarenia s molekulami kyslíka a umelo ako súčasť fotochemického smogu

Mýtus či realita?

// Klimatické zmeny predstavujú jasné katastrofické hrozby. Nemusíme sa zhodovať v rozsahu, ale určite si nemôžeme dovoliť riskovať nečinnosť.

Rupert Murdoch, mediálny magnát (Austrália)

Vedci a politici stále diskutujú o tom, či sú súčasné klimatické zmeny prirodzené, alebo k nim prispievajú ľudia. Väčšina vedcov súhlasí s tým, že je nevyhnutné znížiť emisie a pripraviť prírodu na teplotnú zmenu – kritici nespochybujú klimatickú zmenu, ale príspevok človeka k nej. Dokonca ani kontroverzný dánsky vedec Bjørn Lomborg – autor knihy *Skeptický environmentalista* – klimatické zmeny nespochybňuje, ale nesúhlasí s globálnou prioritou, ktorá sa im pripisuje. Niektorí oponenti však upozorňujú, že dôraz na znížovanie emisií je príliš drahý a zložitý proces, ktorý môže spomaliť rast národných ekonomík, aj ekonomiky globálnej. Aké sú prejavy klimatických zmien na svete?

Stúpa množstvo CO₂ v atmosfére!

Hladina CO₂ (oxidu uhličitého), najdôležitejšieho skleníkového plynu, stúpala za necelých 400 rokov, od obdobia pred priemyselnou revolúciou, až o 130 %. Domácnosti v Európskej únii sa na emisiách skleníkových plynov celosvetovo priamo podieľajú približne 16-timi percentami. V prepočte na obyvateľa je každý občan EÚ ročne zodpovedný za 11 ton emisií skleníkových plynov, a to hlavne CO₂. Väčšinu emisií skleníkových plynov v EÚ spôsobuje výroba a spotreba energie (61 %) a doprava (21 %), pričom v oboch prípadoch sa používajú predovšetkým fosílna palivá (uhlie, ropa a zemný plyn), ktoré pri spaľovaní produkujú emisie CO₂.

Otepľuje sa!

Podľa celosvetových meraní sa jedenásť z posledných trinástich rokov (1995 – 2007) radí medzi najteplejšie od roku 1850 vôbec. Očakáva sa, že celosvetový priemer teploty vzduchu sa do roku 2100 postupne zvýši oproti obdobiu rokov 1971 – 2000 o 1,0 až 3,0°C. Predpoklady tiež hovoria, že do roku 2080 chladné zimy takmer úplne zmiznú, na druhej strane však stúpne výskyt takých javov, ako sú horúce letá, suchá, silné dažde či krupobitia.

Mizne sneh a stúpa morská hladina!

K nárastu teploty dochádza na celej planéte, v severnejších zemepisných šírkach je tento nárast väčší, pevnina sa otepľuje rýchlejšie ako oceány. Vedci predpokladajú nárast hladiny svetových oceánov do roku 2100 až o 1 meter. Takáto zmena môže spôsobiť stratu veľkých poľnohospodárskych a obytných plôch v prímorských oblastiach celého sveta, najmä v deltách riek a na pobreží juhovýchodnej Ázie. Družicové údaje od roku 1978 ukazujú, že sa priemerná ročná plocha morského ľadu zmenšovala o 2,7 % za desaťrocie. Výskumy pevninských ľadovcov predpokladajú, že do roku 2050 zmiznú alpské ľadovce.

Extrémne zrážky a suchá!

Suchá budú extrémnejšie, búrky prudšie a povodne ničivejšie. V období rokov 1900 až 2005 významne narástlo množstvo zrážok vo východných častiach Ameriky, v severnej Európe a severnej a strednej Ázii, zatiaľ čo v oblasti Sahel, v oblastiach Stredozemného mora, v južnej Afrike a v častiach južnej Ázie naopak pokleslo. Zvýšila sa aj rozloha oblastí zasiahnutých suchom.

Zmeny v rastlinstve a živočíšstve!

Javy súvisiace s obdobím jari nastupujú skôr a výskyt rastlinných a živočíšnych druhov sa posúva do vyšších nadmorských výšok, smerom na sever a juh od rovníka. V niektorých morských a sladkovodných systémoch sa zmenil a posunul rozsah výskytu a hojnosti rias, planktónu a rýb. Je spojený s rastúcimi teplotami vody i súvisiacimi zmenami ľadovej pokrývky, slanosti vody, s obsahom kyslíka a cirkuláciou. Znamená to, že aj u nás, na Slovensku, sa postupne stretávame s rastlinami a živočíchmi, ktoré boli doteraz typické pre subtropické oblasti južnej Európy a severnej Afriky. Naopak, niektoré druhy môžu z našej oblasti zmiznúť.

Zmeny morských prúdov!

Golfský prúd je súčasťou globálnej oceánskej cirkulácie, čo je vlastne systém prirodzeného pohybu povrchových a hlbokomorských prúdov vo svetových oceánoch, ktorý spôsobuje rozdiely v teplote a slanosti morskej vody v polárnych a tropických šírkach. Vedci sa obávajú, že jeho stabilita je veľmi krehká a ľahko narušiteľná. Pri jeho zmene by mohlo dôjsť k spomaleniu či zániku Golfského prúdu. Oslabený Golfský prúd by priniesol menej tepla do severozápadnej Európy a spôsobil tu tuhšie zimy.

Migrácia, hlad!

Stovky miliónov ľudí budú v nasledujúcich rokoch potrebovať humanitárnu pomoc v dôsledku udalostí spôsobených klimatickými zmenami. Niektorí experti tvrdia, že to môže byť až 250 miliónov ľudí, ktorých vyženie z domu dezertifikácia (rozširovanie púští) či záplavy. Migrácia a pohyby obyvateľstva sú zdrojmi možných konfliktov – medzi environmentálnych utečencov budú potencionálne patriť napríklad obyvatelia severnej a subsaharskej Afriky, kde môžu suchá a príliš intenzívne poľnohospodárstvo viesť k strate až 75-tich percent ornej pôdy; stúpajúcou hladinou mora a zasoľovaním poľnohospodárskej pôdy je ohrozená napríklad aj delta Nílu.

Šírenie chorôb!

Klimatické zmeny negatívne ovplyvnia niektoré aspekty ľudského života. Globálne otepľovanie môže spôsobovať vlny malárie, horúčky dengue, hantavírusov (spôsobujú pľúcne choroby), salmonely či vyšší výskyt obličkových kameňov. Niektoré druhy chorôb sa budú vyskytovať na miestach, kde sú doteraz neznáme.

Extrémne počasie

Posledné roky boli plné prírodných katastrof – cunami v juhovýchodnej Ázii, cyklóny v Bangladéši a Barme, opakujúce sa hurikány v Karibiku, suchá v Afrike, požiare v USA, masívne záplavy v Amerike, Ázii a Afrike, vlny horúčav, intenzívnych dažďov a záplav v Európe...

Súčasná správa IPCC (Medzivládny panel pre klimatickú zmenu) uvádza, že ľudský vplyv na klimatické zmeny už zvýšil riziko niektorých prejavov extrémneho počasia. Tvrdia, že nárast teploty o 2°C nad úroveň z rokov 1990 – 2000 zvýši riziko takých extrémnych prejavov počasia, ako sú povodne, suchá, vlny horúčav, požiare a silné prívateľové dažde.

- V roku 2006 postihlo 426 živelných katastrof 143 miliónov ľudí. Množstvo povodní a s nimi súvisiacich prírodných katastrof bol o 43 % vyšší ako priemer z rokov 2000 – 2004.
- Približne 200 miliónov ľudí dnes žije v pobrežných oblastiach vystavených riziku záplav, silných búrok a stúpania morskej hladiny.

Slovensko a klimatické zmeny

Na Slovensku sa od roku 1901 oteplilo v priemere asi o 1,1°C. Územné úhrny zrážok na Slovensku sa za 100 rokov znížili v priemere o 5,6 %. Z 12-tich najteplejších rokov zaznamenaných na Slovensku sa až 8 vyskytlo po roku 1989. Zaznamenaný bol aj výrazný pokles relatívnej vlhkosti vzduchu (do 5 %) a redukcia snehovej pokrývky takmer na celom území s výnimkou najvyšších horských oblastí. Klesá aj vlhkosť pôdy. K negatívnym dôsledkom bude patriť nízka hladina podzemnej vody, miznutie snehu či častejšie lesné požiare. Znamená to, že územie Slovenska je čoraz teplejšie, suchšie a vystavené extrémnejším výkyvom počasia.

Viac informácií o klimatických zmenách:

www.wolf.sk/dok/lapin.doc

www.ipcc.ch/ipccreports/translations.htm (v kolónke Czech)

Výstavu Klimatické zmeny nájdete na:

www.greenpeace.org/slovakia/press/reports/v-stava-klimaticke-zmeny

Aktivita

Úvod do témy Klimatické zmeny – názorová škála

Vek: 11 – 18 rokov

Čas: 30 minút

Pomôcky: dva papiere, pero alebo fixa, lepiaca páska

Postup:

1. Na jednu stranu triedy nalepte na stenu papier s nápisom SÚHLASÍM a na protiahlú stranu papier s nápisom NESÚHLASÍM.
2. Po každom výroku (viď nižšie) vyzvite žiakov, aby sa postavili na jednu stranu triedy. Ak nemajú na výrok jasný názor, môžu sa postaviť medzi dva póly – do stredu, alebo, ak sú nerozhodní, mierne sa prikloniť k jednému či druhému pólu.
3. Po zaujatí pozície vyberte niektorých žiakov (z každého pólu), aby verbálne tlmočili, prečo sa rozhodli pre daný postoj.

Výroky:

- ❗ Človek má na klimatických zmenách len minimálny podiel!
- ❗ Globálne spoločenstvo by malo znížovať emisie skleníkových plynov aj za cenu spomalenia ekonomického rastu!
- ❗ Znižovať emisie by mali i chudobnejšie, nie iba bohaté krajiny!
- ❗ Na svete v súčasnosti existujú vážnejšie hrozby ako globálne otepľovanie!
- ❗ Výskyt extrémnych prejavov počasia nie je nič nezvyčajné!

Ako ku klimatickým zmenám prispieva každý z nás?

// **Hráme ruskú ruletu s funkciami zemskej atmosféry, ktoré úplne zasiahnu ďalšie generácie. Ako dlho sme ochotní hazardovať?**

David Suzuki, vedec a environmentalista (Kanada)

// **Planéta by sa nemala používať ako obchodný dom so zdrojmi slúžiacimi ľudskej sebeckosti.**

Dr Rowan Williams, arcibiskup z Canterbury (Anglicko)

Ku globálnemu otepľovaniu priamo prispievame aj my. Bežnými dennými aktivitami ako sú umývanie zubov, sprchovanie, cestovanie do školy, odpadom, ktorý produkujeme. Nasledujúca kapitola informuje o našej „ekologickej stope“. Zameriava sa na vplyv spotreby energie v domácnosti, dopravy a produkcie odpadu na klimatické zmeny.

Aktivita

Každodenná rutina

Peter ráno vstáva do prehriatej izby, vypne budík v mobile, ktorý sa nabíjal celú noc. Zasvieti, pootvorí stále zatiahnuté okno, zapne si hudbu v spálni, pustí vodu z vodovodného kohútika, umýva si zuby, potom sa dlho sprchuje. Varnú kanvicu si zásadne napúšťa vodou doplna, hoci raňajkuje sám. Pred otvorenou chladničkou dlho rozmýšľa, čo si dá na raňajky. Hodí do hriankovača kus krájaného chleba zo supermarketu, v mikrovlnke zohreje mlieko na čokoládové guľičky a zaleje vrecko čaju v šálke. Pri pozeraní televízie ho nahlas pustené rádio neruší. Peter si oblečie značkové džínsy a tričko a veci do školy si zbalí do novej trendovej športovej tašky. Od otca si v aute vypýta vreckové na desiatu, lebo najradšej jedáva balené bagety, čokoládové tyčinky a plechovku sladkého nápoja z automatu na chodbe školy.

Hugo ráno vstáva, zaklapne budík a nastaví čas na ďalší deň. Na zahriatie si dá krátku rozcvičku pri dokorán otvorenom okne a rýchlu studenú sprchu. Kým si umýva zuby, vodu vždy zastaví. Najradšej raňajkuje babičkin višňový lekvár s pečivom z pekárne na rohu, zeleninu nakupuje na trhu podľa toho, čo práve dozrieva v okolí. Väčšinou pije sypaný zelený čaj alebo mlieko z malej mliekarne na ich ulici. Desiatu si robí sám z čerstvých surovín, ktoré práve majú doma, a počúva pri tom správy z rádia. Desiatu si spolu s vecami do školy zbalí do staršej látkovej tašky, ktorú našiel u starých rodičov. V zime chodí do školy autobusom, v lete na bicykli. Cestou do školy vyhadzuje smeti do kontajnerov na separovaný odpad.

Na koho sa viac podobáme?

Vek: 11 – 16 rokov

Čas: 30 – 45 minút

Postup:

1. Triedu rozdeľte na dva póly. Jedna strana triedy bude predstavovať Petra, druhá Huga.
2. Prečítajte celej triede oba príbehy.
3. Vyzvite žiakov, aby si predstavili svoje bežné ráno a postavili sa na jednu alebo druhú stranu triedy podľa toho, či sa ich ráno podobá viac Petrovmu alebo Hugovmu.

Diskutujte so žiakmi:

- ❓ V čom sa vaše rána obom postavám podobajú?
- ❓ Ktorá postava sa správa zodpovednejšie k životnému prostrediu a uveďte v čom konkrétne?
- ❓ Ktoré zvyky by postavy, resp. žiaci mohli alebo mali zmeniť, aby ich správanie bolo zodpovednejšie?

Hugo a Peter

Vek: 11 – 16 rokov

Čas: 45 – 60 minút

Pomôcky: papier a pero pre každého žiaka

Postup:

1. Rozdeľte triedu na dve skupiny a tie na menšie skupinky (2 až 4 žiaci).
2. Polovici žiakov rozdajte prvý príbeh okopírovaný podľa počtu skupiniek. Druhej polovici rozdajte príbeh druhý.
3. Vyzvite žiakov aby si pozorne prečítali príbeh.
4. Ku svojmu príbehu majú napísať príbeh protikladný – napr.: ako sa má Peter správať zodpovednejšie a ako by sa Hugo mohol správať celkom nezodpovedne. Žiaci si potom svoje príbehy prečítajú pred celou triedou a diskutujú o vyššie uvedených otázkach.

Aktivita

Vypočítaj si svoju ekologickú stopu!

Ak chcete žiakom názornejšie priblížiť ich individuálnu produkciu oxidu uhličitého, môžu si rýchlo a jednoducho vypočítať vlastnú ekologickú stopu, t. j. koľko oxidu uhličitého každý z nich vyprodukuje – ich vlastný príspevok ku klimatickým zmenám.

Žiaci sa napríklad dozvedia, koľko planét by sme potrebovali, keby každý žil ako oni.

Program na vypočítanie ekologickej stopy nájdete v českom jazyku na stránke www.hraozemi.cz/ na úvodnej stránke sa nachádza kolónka „Změřte si svoji EKOLOGICKOU STOPU!“. Po kliknutí na túto vetu sa otvorí samostatné okienko, kde si žiaci krok za krokom počítajú svoju ekologickú stopu.

K aktivite sú potrebné počítače s prístupom na internet – aspoň jeden pre dvojicu žiakov.

Kalkulačka uhlíkovej stopy

www.mycarbonfootprint.eu/sk
www.hraozemi.cz/uhlikova-stopu.html

Projektová aktivita

Energetický detektív

Aktivita slúži na uvedenie si, koľko energie reálne spotrebujú jednotlivé spotrebiče a aký to má súvis s klimatickou zmenou.

Vek: 13 – 19 rokov

Čas: prípravná fáza – 1 týždeň a 45 minút na prezentáciu výsledkov žiakov

Pomôcky: pracovný list *Elektrospotrebiče* pre každého žiaka a merače Volcraft Energy Check 3000 alebo iné

Postup:

1. Pred uskutočnením aktivity treba mať k dispozícii aspoň jeden merač spotreby elektrickej energie (napríklad Voltcraft Energy Check 3000 – objednať napr. cez **www.conrad.sk**, cena 700 Sk / 23 EUR). Ak máte iba jeden merač, treba si na aktivitu vyhradiť dlhší čas.
2. Rozdajte žiakom okopírovaný pracovný list *Elektrospotrebiče* – každému jeden – a určite poradie, v ktorom si žiaci budú domov požičiavať merač spotreby elektriny (zoznam napíšte a pri preberaní prístroja zaznamenajte skutočnosť až po kontrole funkčnosti merača). Povedzte žiakom, že na každú kWh vytvorenej energie použitím uhlia sa v priemere vytvorí 1 kg emisií CO₂, spaľovaním zemného plynu sa vytvorí cca 450 gramov CO₂ na každú kWh elektrickej energie a že všetky potrebné vysvetlenia majú v poznámkach pod pracovným listom.
3. Zadať žiakom úlohu, aby doma do tabuľky zapísali všetky potrebné údaje o spotrebičoch v ich domácnosti aj s použitím merača energie. Po vyplnení pracovného listu vám ho žiaci odovzdajú.
4. Keď budete mať všetky pracovné listy, spolu so žiakmi ich vyhodnoťte a diskutujte o príspevku jednotlivých domácností ku klimatickej zmene!
5. Navrhните žiakom, aby zostavili zoznam opatrení, ktoré by zlepšili situáciu v ich domácnostiach.

Diskutujte so žiakmi:

- ❗ Kto mal v triede najväčšiu spotrebu energie a prečo?
- ❗ Kto mal naopak najnižšiu a prečo?
- ❗ Akými opatreniami sa dá dosiahnuť zníženie spotreby energie v domácnosti?
- ❗ Čo môžete konkrétne VY urobiť pre zníženie spotreby energie u vás doma?
- ❗ Aký má zníženie spotreby energie súvis s klimatickou zmenou?
- ❗ Aké typy elektrární poznáte? Aký typ elektrární prevláda na Slovensku? Aký je vplyv jednotlivých typov na klimatickú zmenu?
- ❗ Nachádza sa v blízkosti školy/domova nejaká elektráreň? Využívajú sa na výrobu elektrickej energie aj iné zdroje? Vedeli by ste uviesť výhody a nevýhody využívania elektrickej energie z alternatívnych zdrojov?

Pracovní list

Elektrospotrebiče

[illegible]

Poznámky k aktivite:

1. Informácie o produkcii a cenách elektrickej energie na Slovensku:
www.zse.sk (pre západné Slovensko); **www.sse.sk** (pre stredné Slovensko);
www.vse.sk (pre východné Slovensko)
2. Náklady sa vypočítajú z ceny za kWh podľa vzorca:
(spotreba nameraná) x (cena za kWh) = (cena za čas t)

Príklad:

Bežný počítač spotrebuje od 50 do 100 Wh, t.j. 0,05 – 0,1 kWh. Vypnutý počítač zapojený v elektrickej zásuvke spotrebúva 1,8 wattu.

$0,08 \text{ kWh} \times 3,64 \text{ Sk} = 0,30 \text{ Sk}$, teda asi 30 halierov/1 cent za hodinu prevádzky (cena je pre západné Slovensko, domácnosti, tarifa D2)

Množstvo CO₂ sa vypočíta z kWh podľa vzorca:

pre uhol'né elektrárne:

(hmotnosť v gramoch) = (spotreba v kWh) x 1000 g

pre plynové a atómové elektrárne (väčšina domácností):

(hmotnosť v gramoch) = (spotreba v kWh) x 450 g

Priemerná ročná spotreba elektrickej energie v troj až štvorčlennej domácnosti na Slovensku, plne vybavenej elektrickými spotrebičmi, je 3 500 kWh. Ak táto domácnosť používa elektrinu aj na ohrev vody, zvýši sa jej spotreba na 7 000 kWh. Plne elektrizovaná domácnosť – teda domácnosť, ktorá používa elektrickú energiu na ohrev vody a na vykurovanie – dosahuje priemernú ročnú spotrebu elektrickej energie 15 000 kWh.

Zdroj: www.seas.sk/_cms/_/files/821/t121001.htm

Viac informácií o znížení spotreby energie nájdete na:

www.posvittesinauspory.cz

www.setrimeenergiu.sk/

Doprava zodpovedne a s rozumom!

// Vzkrieste ľudské nohy ako dopravný prostriedok. Chodci sa spoliehajú na jedlo ako palivo a nepotrebujú žiadne špeciálne parkovacie zariadenia.

Lewis Mumford, historik a kritik vedy a techniky (USA)

// Vaším vnúčatám sa to pravdepodobne bude zdať neuveriteľné, ba až hriech, že ste spálili galón benzínu, aby ste si skočili po škatuľku cigariet!

Paul MacCready, Jr., letecký inžinier (USA)

S dopravnými prostriedkami sa stretávame každý deň – autom chodíme na nákupy, autobusmi do školy, lietadlom čoraz častejšie cestujeme do obľúbených dovolenkových destinácií. Pritom si možno neuvedomujeme, že práve používaním dopravných prostriedkov výrazne prispievame ku globálnemu otepľovaniu.

Projektová aktivita

Vypočítajte množstvo oxidu uhličitého v doprave!

Je veľmi zložitá stanoviť nejaké všeobecné konštanty na výpočet množstva vyprodukovaného oxidu uhličitého v doprave kvôli rôznorodosti typov vozidiel, ich rozdielnej účinnosti spaľovania paliva, používania či absencie katalyzátorov a podobne. Na ilustratívny výpočet ponúkame tabuľku, s ktorou sa vám bude na hodinách ľahko pracovať.

Vek: 11 – 16 rokov

Čas: 1 mesiac, pri opakovaní aktivity 2 mesiace

Pomôcky: kópie tabuliek pre každého žiaka

Postup:

1. Rozdajte žiakom kópiu tabuľky v prílohe. Vyzvite ich, aby si počas celého mesiaca na základe tabuľky zapisovali, koľko kilometrov prešli jednotlivými dopravnými prostriedkami.
2. Na konci mesiaca porovnajte výsledky žiakov a diskutujte s nimi o množstve vyprodukovaného CO₂.
3. Aktivitu môžete zopakovať aj v nasledujúcom mesiaci s tým, že sa žiaci vynasnažia znížiť počet kilometrov a tým svoju „ekologickú stopu“.
4. Diskutujte so žiakmi, či bolo jednoduché znížiť počet „najazdených“ kilometrov.

Približná produkcia CO₂ na 100 km

[illegible]

Zdroje: www.carbonfootprint.com/calculator.aspx, www.myclimate.org/

Aktivita

Kde bolo, tam bolo, ked' auto nebolo

Urobte si so žiakmi výlet do minulosti a predstavte si život predtým, ako mal „každý“ auto.

Vek: 11 – 16 rokov

Čas: 30 minút pri využití jednej z metód, 90 minút pri využití všetkých troch metód

Pomôcky: obrázky dopravných prostriedkov, pre potrebu učiteľa – okopírované uvedené metódy z metodickej príručky

Postup:

1. Prineste obrázky rôznych dopravných prostriedkov minulosti, ktoré existovali ešte pred vynálezom auta – chodenie pešo, somár, kôň, voz, bicykel, vlak...
2. Použite techniku „*Prvé dojmy*“. Pýtajte sa: Ako tieto dopravné prostriedky ovplyvňovali spôsob života? Ako vplývali na životné prostredie? Ako ďaleko ľudia cestovali a koľko im to trvalo?
3. Použite modifikovanú techniku „*Reťazec príčin*“. Dajte do rámika problém: Auto a jeho vplyv na rôzne aspekty nášho života. Potom sa namiesto „prečo?“ pýtajte „AKO?“ Ako ovplyvňuje auto(mobilizmus) našu ekonomiku? Ako náš sociálny život? Ako vplýva na naše zdravie? Ako na prežívanie voľného času? atď...
4. Hodí sa aj technika „*Ideálny svet*“, kedy žiaci môžu zapojiť fantáziu a vysnívať si ideálne mesto či obec bez „dopravného znečistenia“. Ak budú ich vízie aspoň trochu realistické, povzbudte ich v tom, aby sa ich snažili s pomocou miestnej komunity/samosprávy zrealizovať aj v skutočnosti.

Aktivita

Jeden člověk – jedno auto

Vek: 11 – 16 rokov

Čas: 45 – 60 minút

Pomôcky: papier a pero pre každého žiaka prípadne dvojicu

Postup:

1. Vyberte sa so žiakmi von k ceste (najlepšie viacerým cestám) a nechajte ich zapisovať, koľko áut prešlo a koľko v nich bolo osôb. Žiaci môžu robiť prieskum vo dvojiciach – jeden diktuje, druhý píše. Najlepšie je zvoliť si rannú špičku, kedy ide veľa áut.
2. Po skončení zápisky pozbierajte a doma vyhodnoťte, aby ste na ďalšej hodine mohli o zisteniach so žiakmi diskutovať pomocou nižšie uvedených otázok.
3. Druhá možnosť je zadať takéto zapisovanie žiakom na domácu úlohu – môžu zaznamenať premávku počas popoludňajšej špičky. Pre zaujímavosť môžu zapisovať aj počet bicyklov, autobusov (či boli plné, poloprázdne alebo prázdne) a podobne.
4. Na nasledujúcej hodine zápisky porovnajte a diskutujte.

Poznámka: Kvôli bezpečnosti odporúčame aktivitu uskutočniť v spolupráci s rodičmi, prípadne ako mimoškolskú aktivitu v spolupráci s Políciálnym zborom alebo predstaviteľom miestnej samosprávy.

Biopalivá ako riešenie?

Biopalivá sú pevné, tekuté alebo plynne palivá vyrobené z látok rastlinného i živočíšneho pôvodu (cukrovej trstiny, cukrovej repy, kukurice, sóje, dreva, slamy, zvyškov rastlinnej či živočíšnej výroby a pod.). Biopalivá prvej generácie zahŕňajú rastlinný olej, biodiesel, bioalkohol, bioplyn, pevné biopalivá (drevo, slama...), syngas (zmes plynov). Biopalivá druhej generácie sa vyrábajú z drevnatých materiálov ako napr. slama, stavebné drevo, drevotrieska či hnojivo. Pracuje sa aj na biopalivách tretej (z morských aj sladkovodných rias) a štvrtej generácie (z geneticky modifikovaných mikroorganizmov).

Výhody používania biopalív:

- relatívne nižšie emisie skleníkových plynov
- obnoviteľnosť (nahradenie vyčerpatelných fosílnych palív)
- lokálne dostupný zdroj (energetická nezávislosť a vyššia energetická bezpečnosť)
- vytváranie lokálnych pracovných miest

Súčasným najrozšírenejším biopalivám treba povedať jasné NIE. Prečo?

- Využívanie kukurice a repky sa neodporúča, lebo pri ich pestovaní sa v dôsledku hnojenia uvoľňuje do ovzdušia oxid dusný, veľmi významný skleníkový plyn (300-násobne vyššia škodlivosť ako CO₂). Rastlinou, ktorej pestovanie má pre klímu význam, je cukrová trstina (pokles produkcie skleníkových plynov o 10 – 50 %).
- Podľa niektorých štúdií je na výrobu biopalív potrebné väčšie množstvo energie, ako sa získa ich spracovaním, alebo je energetický zisk iba veľmi malý.
- Masívnym pestovaním „energetických plodín“ je ohrozená potravinová bezpečnosť. Bez vážneho ohrozenia potravinovej bezpečnosti dokáže EÚ pre seba vyprodukovať iba asi 15 – 20 % z celkovej potreby palív. Väčšie rozšírenie by už vážne zasiahlo globálnu potravinovú bezpečnosť.
- Vážnym problémom je dovoz biopalív z Južnej Ameriky, Ázie a pod. Kvôli biopalivám sa tu vyklčujú tisíce hektárov pralesa.
- V neposlednom rade sa vyrábajú biopalivá z „potravín“, čo je pri pohľade na viac ako 800 miliónov hladujúcich amorálne.

Biopalivá majú budúcnosť, ale nie tie, ktoré sú momentálne najrozšírenejšie (vyrobené z kukurice, repky, sóje...). Na výrobu biopalív treba vo väčšej miere využívať bioodpady. Je potrebné určiť maximálnu možnú plochu využiteľnú na pestovanie účelnej biomasy na palivové účely.

Aktivita

Biopalivá – áno či nie?

Vek: 14 – 18 rokov; táto aktivita je určená pre starších žiakov, ktorí sú schopní kriticky myslieť a konštruktívne argumentovať

Čas: prípravná fáza – 1 týždeň, samotná diskusia – 45 – 60 minút

Pomôcky: internet a kópia podkapitoly Biopalivá ako riešenie? pre každú skupinu

Postup:

1. Rozdeľte žiakov v triede do dvoch skupín.
2. Vyzvite dvoch žiakov, ktorí budú hrať rolu moderátorov.
3. Prvému tímu dajte za úlohu zistiť argumenty v prospech používania biopalív a druhému argumenty proti. Žiaci zistia informácie na internete, ako pomôcka môže slúžiť aj podkapitola Biopalivá ako riešenie? Moderátori si naštudujú obe stanoviská.
4. Keď budú žiaci pripravení, rozdeľte ich na dva diskusné krúžky tak, aby v každom boli v rovnakom pomere zástupcovia oboch tímov a jeden moderátor. Úlohou oboch tímov je dospieť ku zhode o tom, či sú biopalivá pri zmierňovaní klimatickej zmeny pomocou, alebo skôr hrozba. Moderátori pomáhajú obojm tímom držať sa témy a zaznamenávajú priebeh diskusie na papier či tabuľu.
5. Po skončení aktivity moderátori prednesú výsledok debaty a hlavné argumenty oboch tímov.

Odpad – surovina alebo hrozba?

// Aktivista nie je ten človek, ktorý povie, že rieka je znečistená. Aktivista je ten, kto vyčistí rieku.

Ross Perot, obchodník (USA)

Ročne na Slovensku každý z nás vyprodukuje priemerne 294 kg komunálneho odpadu. Z tohto množstva však triedime len 9,5 kg surovín na jedného obyvateľa. Z celkového komunálneho odpadu sa len 14 % zhodnocuje, najviac energeticky – zvyšok sa odváža na skládky (86 %) a spaľuje v spaľovniach (14 %).

To znamená, že prevažná časť odpadov putuje na skládky. Ani tam však nemizne, ale ukladá sa, zasypáva a zhutňuje, čím sa v podstate konzervuje. Po rokoch takto vzniká v krajine „mŕtva hora“ odpadov. Štúdie dokázali, že skládky odpadov môžu z dlhodobého hľadiska zapríčiniť zdravotné problémy obyvateľov bývajúcich v ich blízkosti, sú potenciálnou hrozbou znečistenia vodných zdrojov a produkujú skleníkotvorné plyny napr. metán a oxid uhličitý, ktoré spôsobujú globálne otepľovanie.

Spaľovanie odpadov v spaľovniach produkuje toxické látky (napr. dioxíny...) a popolček, ktoré končia na skládke nebezpečných odpadov.

Spaľovanie odpadov v domácnostiach a vyhadzovanie odpadov na nelegálne „čierne“ skládky je nezákonný spôsob, ktorý má za následok výrazné škody na životnom prostredí.

Ako triediť odpad?

Separovaný zber je v jednotlivých obciach a mestách na Slovensku odlišný. Rozdiely sú v možnostiach odovzdania jednotlivých surovín (zberné miesta, dostupnosť zberných nádob alebo miest výkupu...), ale aj v sortimente zbieraných surovín. Je preto potrebné informovať sa na mieste, kde chcete odpad separovať, čo a akým spôsobom sa zbiera a odovzdáva.

Možností, kam odovzdať separované suroviny, je niekoľko:

Zberné nádoby alebo vrecia, ktoré sú určené na separovaný zber. Tie by ste mali mať priamo v domácnosti alebo pred vašim domom (prípadne v jeho blízkosti). Zbierať sa takto môžu: papier, sklo, kovy, plasty, bioodpad, tetrapak, textil...

Zberné dvory (ZD), kde od obyvateľov bezplatne odoberajú vyseparované druhy odpadu. Zbierať sa takto môžu: veľkoobjemový odpad, drobný stavebný odpad (približne do 200 kg za mesiac), kovový odpad, pneumatiky, elektronický odpad (chladničky, televízory...), autobaterie, odpad s obsahom škodlivých látok (tzv. nebezpečný odpad), bioodpad zo záhrad, papier, plasty, sklo, kovy, textil a ostatné využiteľné suroviny.

Stacionárne výkupne druhotných surovín – vykupovanie surovín za finančnú úhradu (papier, železné a neželezné kovy...)

Mobilné výkupne druhotných surovín – vykupovanie alebo bezplatné odoberanie vybraných druhov odpadu sa uskutočňuje tak, že za obyvateľmi prichádza odberateľ alebo výkupca a odoberá od nich vyseparovanú surovinu (napr. papier, nebezpečný odpad...)

Školy – väčšina škôl má zavedený aspoň príležitostný zber vybraných surovín (papier, PET fľaše, tetrapakové obaly...). Informujte sa u miestneho spracovateľa odpadu o možnostiach príležitostných akcií alebo dlhodobého zberu separovaného odpadu.

Je bezplatná „igelitka“ naozaj zadarmo?

Začiatkom 90-tych rokov sa objavil v obchodnej sfére nový fenomén – bezplatné podávanie tašiek pri pokladniach a vreciek pre spotrebiteľov (na balenie zeleniny, ovocia, pečiva...).

Environmentálny dopad

Ročne sa rozdá v SR množstvo plastových tašiek a vreciek. Ich celková hmotnosť dosahuje približne 700 – 1000 ton. Použitý materiál je polyetylén (LDPE, HDPE, prípadne ich kombinácia). Základnou surovinou na výrobu plastov je ropa, neobnoviteľný zdroj s obmedzenými zásobami. Používaním jednorazových tašiek každý z nás ročne uvoľní do atmosféry 8 kg CO₂ za rok.

Nahradenie papierom nie je riešenie

Ak by sa mali stovky ton plastových tašiek nahradiť papierovými, znamenalo by to tiež plytvanie, avšak inou surovinou. Tlak by sa presunul na zvýšenú ťažbu dreva v lesoch. Predísť odpadu je lepšie riešenie (aj recyklácia produkuje isté emisie, stráca sa časť suroviny, pri papieri 20 – 30 %, produkujú sa odpady). Pri náhrade plastových tašiek papierovými by sme totiž ročne premenili 7 – 10 hektárov lesa na odpad.

Zákaz používať bezplatné jednorazové tašky

Takéto opatrenie nie je vo svete novinkou. Napríklad holandská vláda podpísala v roku 1991 zmluvu so združením Obaly a životné prostredie o zákaze bezplatného výdaja tašiek v obchodoch. V marci 2007 sa San Francisco stalo prvým mestom, ktoré úplne zakázalo používanie plastových nákupných tašiek a nahradilo ich papierovými vreckami či taškami z bioplastu. V januári 2008 zakázala Čína poskytovať plastové tašky bezplatne v obchodoch. Keňa, Uganda a ostrov Zanzibar v Tanzánii zakázali tenké plastové tašky.

Zdroj: www.priateliazeme.sk/spz/?q=sk/skutocna-cena-bezplatne-vydavanych-tasiek-a-vrecak

Aktivita

Čo všetko máme v koši?

Vek: 11 – 18 rokov

Čas: 30 minút

Pomôcky: väčší kus polyetylénovej (PE) plachty na prestretie na zem a PE alebo gumené rukavice

Postup:

1. Na začiatku hodiny prestrete PE-plachtu na zem a vysypte na ňu obsah odpadkového koša nachádzajúceho sa v triede – aktivita nie je vhodná na prvú hodinu, keď je koš ešte prázdny; (počas veľkej prestávky, keď sú žiaci vonku, môžete do koša nenápadne nahádzať odpad, o ktorom chcete hovoriť).
2. Potom učiteľ, vybraný žiak či žiaci s použitím ochranných rukavíc postupne preberú celý obsah koša. Pritom hovorte o tom, čo v koši je, či sa to dá alebo nedá separovať a recyklovať, prípadne znovu použiť.
3. Ďalej diskutujte o tom, kam tento odpad putuje, čo z neho sa na recykláciu nehodí (na skládky, do spaľovni) a o ich vplyve na životné prostredie a ľudské zdravie.

Zatiaľ sa len veľmi malá časť odpadov mení na suroviny. V našom odpadkovom koši nájdeme:

- 49 % biologicky rozložiteľného odpadu, ktorý sa dá kompostovať
- 10 % papiera, ktorý je dobre recyklovateľný
- 12 % plastov, ktoré sú z väčšej časti dobre recyklovateľné
- 5 % skla, ktoré je dobre recyklovateľné
- 4 % textilu, ktorý je recyklovateľný v obmedzenej miere
- 4 % anorganického odpadu, ktorý je dobre recyklovateľný
- 3 % kovov, ktoré sú dobre recyklovateľné
- 3 % dreva, gumy a kože, ktoré sú recyklovateľné v obmedzenej miere
- 2 % tetrapakov (VKM), ktoré sú dobre recyklovateľné
- 1 % nebezpečný odpad, ktorý je recyklovateľný v obmedzenej miere
- 7 % ostatného odpadu, ktorý sa už nedá recyklovať

Prieskumy ukazujú, že až viac ako 80 % z toho, čo dnes väčšinou vyhadzujeme ako nepotrebné, by sme ešte vedeli využiť – to by sme však museli prestať hádzať všetko do jedného koša.

Sme naozaj takí bohatí, aby sme si to mohli dovoliť? Jedna z možností, ako zmeniť tento stav, je začať triediť odpad, ktorý vzniká v domácnosti, v práci alebo v škole.

Klimatické zmeny v učebných osnovách

Úvod do klimatických zmien

Predmet/y: Prírodopis/biológia

Test z klimatických zmien

Pripravte si rýchly 10-otázkový test na vyskúšanie toho, koľko žiaci vedia o klimatickej zmene. Testom zistíte, koľko toho ešte treba vysvetliť a prebrať. Príklady otázok (správne odpovede sú hrubo vytlačené):

- 1) Ktorá z nasledujúcich možností je prejavom klímy?
a) chladný týždeň
b) daždivý deň
c) horúce letá
d) sneženie
- 2) Kde zachytávajú skleníkové plyny energiu?
a) v atmosfére
b) v horách
c) vo vesmíre
d) v pôde
- 3) Ktorá z nasledujúcich možností je skleníkový plyn?
a) kyslík
b) oxid uhličitý
c) vietor
d) vápnik
- 4) Ako dlho sa mení zemská klíma?
a) sto rokov
b) milión rokov
c) miliardu rokov
d) päť miliárd rokov
- 5) Čo je podľa vedcov jednou z príčin stúpania morskej hladiny?
a) lode vytláčajú vodu nahor
b) topiace sa ľadovce pridávajú vodu do mora
c) ozónová diera ohrieva oceán
d) zvýšený výskyt zrážok
- 6) Kedy v histórii začali ľudia vypúšťať veľké množstvo skleníkových plynov do atmosféry?
a) v malej dobe ľadovej
b) po tom, ako vošli do módy skleníky a fóliovníky
c) počas priemyselnej revolúcie
d) v mezozoiku

7) Ktoré z nasledujúcich činností produkujú najväčšie množstvo skleníkových plynov uvoľňovaných do atmosféry?

- a) jazdenie autom**
- b) jazdenie na bicykli
- c) chôdza
- d) jazdenie autobusmi a vlakmi

8) Čo vedci skúmajú, aby sa o klimatickej zmene dozvedeli viac?

- a) sedimenty
- b) ľad
- c) letokruhy stromov
- d) všetko vyššie spomínané**

9) Ako môžeš znížiť svoj príspevok ku klimatickej zmene?

- a) šetriť energiu
- b) sadiť a pestovať stromy
- c) recyklovať
- d) všetko vyššie spomínané**

Zdroj: <http://epa.gov/climatechange/kids/games/kidsquiz.html>

Naša jedinečná atmosféra

Čítajte a diskutujte o článkoch o atmosfére, aby ste pochopili, ako v nej fungujú skleníkové plyny a prečo sú, rovnako ako oxid uhličitý, nevyhnutné pre život na Zemi.

Emisie skleníkových plynov

Zaznamenajte so žiakmi, koľko energie sa spotrebuje u nich doma a vypočítajte si ich „uhlíkové stopy“. Žiaci sa dozvedia o atmosférických koncentráciách skleníkových plynov a budú identifikovať zdroje emisií.

Klimatické zmeny a ľudstvo

Predmet/y: Prírodopis/biológia, občianska náuka/náuka o spoločnosti

Spoločenstvá živých bytostí

Čítajte a diskutujte o článkoch, ktoré píšú o tom, ako meniace sa klíma/podnebie mení rovnováhu živočíšnych a rastlinných spoločenstiev. Žiaci môžu na základe zistených informácií napísať predpovede o tom, aký vplyv by mohli mať klimatické zmeny na spoločenstvá, ktoré sú im dobre známe.

Klimatické zmeny v mojom meste

Analyzujte klimatické zmeny na miestnej, regionálnej a globálnej úrovni za pomoci historických meteorologických dát.

Klimatické zmeny a choroby

Preskúmajte vzťah medzi hostiteľmi, parazitmi a prenášačmi chorôb a zhodnoťte, ako môžu klimatické zmeny ovplyvniť šírenie chorôb. Žiaci preskúmajú, ako iné, napríklad sociálne faktory, ovplyvňujú výskyt a šírenie chorôb.

Prognostik

Zozbierajte historické meteorologické dáta miestnych lokalít a načrtnite trendy za posledných 100 rokov. Urobte klimatické predpovede na nasledujúci mesiac, semester a rok a sledujte tieto predpovede počas skúmaného obdobia.

Pátranie po aute

Zhodnoťte environmentálne dopady kolóny áut a potom preskúmajte a pripravte správu o možnostiach „zelenšej“ dopravy.

Predmet/y: občianska náuka/náuka o spoločnosti, slovenčina

Klimatické zmeny a ľudia

Čítajte a diskutujte o článkoch z novín týkajúcich sa sociálnych dopadov klimatických zmien a ako dopad na ekonomiku ovplyvní ľudí. V skupinách žiaci určia päť najväčších rizík pre ľudstvo a predstavia ich triede.

Predmet/y: Prírodopis/biológia

Klimatické zmeny a ekosystémy

Preskúmajte vzájomné prepojenia a závislosti medzi rastlinami a zvieratami v ekosystémoch a zistite, ako ich môžu ovplyvniť klimatické zmeny a ako môže ovplyvniť ekosystém ako celok...

Čo môžeme urobiť?

Predmet/y: Prírodopis/biológia

Diskusia o záchrane klímy

Informujte sa o v súčasnosti dostupných technológiách, ktoré dokážu podstatne znížiť emisie oxidu uhličitého. Nechajte žiakov rozvinúť ich argumentačné schopnosti, keď budú tvoriť vlastný súbor stratégií na zníženie emisií a budú verbálne komunikovať a zdôvodňovať svoj výber. Prácou v tímoch žiaci rozvinú schopnosť vyjednávať o riešení, ktoré je fyzicky možné a politicky akceptovateľné a obhajovať vlastné riešenia pred väčšou skupinou.

Predmet/y: Prírodopis/biológia, občianska náuka/náuka o spoločnosti

Strážcovia energie

Zaznamenávajúte používanie energie v domácnosti a vytvorte plán na jej šetrenie. Sledujte a zapisujte pokroky počas určeného obdobia a predstavte triede výsledky.

Predmet/y: občianska náuka/náuka o spoločnosti, slovenčina

Daj o sebe vedieť!

Vyjadrite názory a vedomosti o klimatických zmenách v širšej komunite tak, že napíšete miestnym politikom, poslancom, regionálnym novinám. Žiaci tak dostanú možnosť vyjadriť obavy o svoju budúcnosť a budúcnosť celej komunity.

Veľká diskusia o klimatických zmenách

Rozviňte argumenty a postoje k diskusii o spôsoboch, ako o klimatických zmenách hovoriť na politickej, environmentálnej a ekonomickej úrovni v rámci regiónu, krajiny a na medzinárodnej úrovni.

Svedkovia rozprávajú o klíme v minulosti

Urobte rozhovory so staršími členmi komunity a napíšte ich príbehy o tom, ako si všimli, že v priebehu rokov dochádza ku klimatickým zmenám. Predstavte tieto príbehy v triede a publikujte ich na webovej stránke či v školskom časopise.

Podľa: Your Climate, Your Future. An interdisciplinary approach to incorporating climate change in your classroom. 15 lesson plans for grade 9 – 12. World Wildlife Fund.; preložené a upravené <http://www.worldwildlife.org/climate/curriculum/WWFBinaryitem5959.pdf>

Odporúčaná literatúra k téme Klimatické zmeny:

Juhászová, A., Hipš, J., Ježeková, P.: *Energia. Učím (sa) o Zemi s radosťou. CEEV Živica, 2004, 139 s.*

Čepiššák, A., Hipš, J., Ježeková, P.: *Odpad. Učím (sa) o Zemi s radosťou. CEEV Živica, 2004, 115 s.*

Raslavská, I. a kol.: *Globálna dimenzia v školách. Metodická príručka pre učiteľov stredných škôl. OZ Človek v ohrození. Vydavateľstvo Lúč, 2007, 130 s.*

Giono, J.: *Muž, ktorý sadil stromy. (rôzne vydania)*

Klimatické zmeny

Konaj

**Ako môžete v škole alebo doma ovplyvniť klimatické zmeny?
Tu je niekoľko nápadov „ako na to“...**

Školské ekotímy

Vytvorte si vo svojej škole ekotímy. Jedna z možností, ktorú môžete v škole uskutočniť, je príprava energetického auditu a návrh zmien vedúcich k energetickým úsporám.

Publikácie *Energetický audit* a *Možnosti úspor energie v školách*, v ktorých sú návody ako šetriť, si môžete objednať na www.ekoenergia.sk.

Myšlienka a program ekotímov sa zrodili v Holandsku a realizovať ich začala medzinárodná organizácia *Global Action Plan for the Earth (GAP)* ako program na zníženie spotreby energie, vody a odpadov v domácnostiach. V súčasnosti ho uskutočňujú vo viacerých krajinách Európy. Viac informácií na: www.sosna.sk a na www.climatechange.eu.com.

Hodina pre Zem – Earth Hour

Od roku 2007 viac ako 2 milióny firiem a domácností v marci na jednu hodinu vypnú svetlá. Vyšlú tak svetu spoločnú správu: Je možné robiť konkrétne kroky na spomalenie klimatických zmien. Ak chcete prispieť a chcete mať dosah nielen na svoju domácnosť,

Autor: Silvia Szabóová / OZ SOSNA

zapojte sa! Založte si svoj malý Earth Hour tím. Aby ste presiahli hranice školy, skúste osloviť aj firmy alebo miestnu samosprávu. Možno sa vám podarí dosiahnuť, aby sa na hodinu vyplo osvetlenie v budove obecného úradu, firmy či vašej školy. Alebo to môžete navrhnuť svojej obľúbenej čajovni či reštaurácii. Presný dátum akcie nájdete na www.earthhour.org

Svet je blízko nás

Vo svete aj u nás je veľa škôl, ktorými sa môžete inšpirovať pri akciách zameraných na zníženie vplyvu na klimatické zmeny a ktoré sa môžu stať vašimi partnerskými školami. Ako príklad posluži kampaň v britských školách „Feet of Green“. Pripravili ju traja nadšení cestovatelia a dokumentaristi: pešo prešli naprieč Grónskom s plne naloženými saňami, ktoré sami ťahali. Čo je na tom inšpirujúce? Kampaňou spojenou s týmto prechodom chceli – a naozaj sa im to darí – inšpirovať deti, učiteľov, mladých ľudí, ktorí majú zmysel pre dobrodružstvo a ochranu životného prostredia. Širokú verejnosť skutočne zaujalo spojenie dobrodružstva so šírením informácií, s propagáciou vzdelávacích materiálov o klimatických zmenách a ich praktickom využití. Do tejto dobrodružno-klimatickej kampane sa vo Veľkej Británii rozličným spôsobom zapojilo veľa škôl. V súčasnosti realizátori „putujú“ po školách s výstavou a prezentáciami – majú prezentácie pre deti, učiteľov a verejnosť. Inšpirovať sa môžete na www.feetofgreen.com, kde nájdete všetky spomínané promo materiály. Mimochodom, nechceli by ste ich pozvať aj na Slovensko, do vašej školy? Taká možnosť reálne existuje práve cez spomínanú Nadáciu pre environmentálnu výchovu www.fee-international.org.

Autor: Silvia Szabóová / OZ SOSNA

Zapojte sa do klimatických kampaní na Slovensku

Vytvorte pre miestnych obyvateľov vo vašom okolí vlastnú kampaň, oboznámte ich s tým, ako sa klimatické zmeny dotýkajú ich života a ich lokality. Pripravte informačné plagáty a letáky s návrhmi, ako môžu títo obyvatelia jednoduchým spôsobom zmeniť svoje návyky tak, aby menej prispievali ku klimatickým zmenám. Inšpiráciu nájdete aj na: www.greenpeace.sk/campaigns/story/story_99.html

V rámci projektu “Dve strany jednej mince” o. z. SOSNA pomáhala zrealizovať zatepľovacie práce v dvoch obciach mikroregiónu Hornád, v kultúrnom dome v Ždani a v základnej škole v Kokšove-Bakši. Súčasťou aktivít Sosny bolo utesnenie okien, výmena starých nefunkčných ventilov na radiátoroch, nainštalovanie reflexných fólií za radiátory či výmena žiaroviek za úsporné žiarivky.

Sad'te stromy

Jednoduchá a rýchla zmena. Ako motiváciu si môžete prečítať knihu Muž, ktorý sadil stromy od Jeana Giona, ktorú si v krásnej grafickej úprave môžete kúpiť v kníhkupectvách na Slovensku.

Autor: Lenka Mihalicová /
Gymnázium Turčianske Teplice

Deň bez áut

Každý rok sa 22. septembra na celom svete uskutočňuje Deň bez áut. Jeho cieľom je na celý deň, alebo aspoň na jeho časť, dostať čo najväčšie množstvo áut preč z ulíc a ciest, aby ľudia, ktorí v ich blízkosti žijú alebo pracujú mali šancu všimnúť si, ako by mohlo ich mesto či obec vyzeráť bez áut či s menším množstvom áut. Zorganizujte spolu so žiakmi deň bez áut u vás v škole. Fantázii sa medze nekladú, dôležité ale je, aby si všetci zúčastnení odniesli informáciu, prečo sa Deň bez áut organizuje a aký odkaz nesie. Príkladom z praxe môže byť Základná škola v Tomášove (v okrese Senec), ktorá počas Dňa bez áut zorganizovala v dedine „dopravné ihrisko“ v praxi. Žiaci si – v závislosti od veku – priniesli do školy bicykle, kolobežky, alebo prišli pešo a riešili rôzne dopravné situácie, ktoré ich cestou do školy bez auta čakajú. Zapojila sa celá škola a v rámci teórie sa diskutovalo aj o súvislosti klimatickej zmeny s dopravou.

Ďalšie nápady na aktivity:

- Zapojte do svojho snaženia aj lokálne zastupiteľstvo. Skúste si v rámci obce dohodnúť – napríklad každý prvý utorok v mesiaci – deň bez áut.
- Zorganizujte v škole divadlo s témou automobilovej dopravy a jej dôsledkov, nakreslite a rozvešajte po škole plagáty s touto tematikou.
- Dohodnite s riaditeľstvom školy, aby zakázalo vstup áut na školský pozemok a nechalo na chránenom mieste alebo vnútri budovy inštalovať stojany na bicykle.
- Dohodnite sa s miestnou autobusovou spoločnosťou, že počas Dňa bez áut (raz za rok) nebude inkasovať cestovné.

Viac nájdete na: www.worldcarfree.net/wcfd/, www.itwc.ngo.gi (stránky sú v angličtine) a www.bicyba.sk

Zelená škola

Projekt Zelená škola organizuje na Slovensku **Spoločnosť environmentálno-výchovných organizácií ŠPIRÁLA**. Hlavným cieľom projektu Zelená škola je pomôcť školám nájsť cestu zmien vedúcich k zdravšej, „zelenšej“ a aktívnejšej škole aj spoločnosti. Podporuje činnosti vedúce k environmentálnemu správaniu sa slovenských škôl, učí zabezpečiť ich prevádzku v medziach platných environmentálnych právnych predpisov, predchádzať znečisťovaniu a poškodzovaniu životného prostredia, vedie ich k udržateľnej spotrebe zdrojov, environmentálnej výchove a vzdelávaniu žiakov, pracovníkov školy a k spolupráci s miestnou komunitou a okolitým svetom. Projekt Zelená škola je zapojený do svetového hnutia EcoSchools – siete Zelených škôl na celom svete. Úspešné školy získajú veľkú zelenú vlajku, ako aj možnosť zapojiť sa spolu s ďalšími školami v Európe aj mimo Európy do spoločných projektov. Do programu EcoSchools je v súčasnosti zapojených vyše 5 miliónov žiakov z 31 krajín 3 kontinentov. Súpis úloh, aktivít a indikátorov, z ktorých si školy do svojho akčného plánu môžu vyberať, nájdete na www.zelenaskola.sk. Úlohy sa týkajú viacerých oblastí a obsahujú také témy, ako: *výchovno-vzdelávací proces, odpad, energia, voda, zeleň, doprava, ochrana prírody a humánny prístup ku zvieratám, používanie ekologických materiálov a produktov, stravovanie.*

Autor: Silvia Szabóová / OZ SOSNA

Klimatická aliancia

Vaša škola alebo obec sa môže stať členom Klimatickej aliancie (KA). **Priatelía Zeme CEPA** spolu partnermi v Rakúsku a Českej republike pracujú na projekte Dajme šancu Slnku. Jeho cieľom je zapojiť obce a školy na Slovensku do medzinárodnej KA a propagovať zmysluplné využívanie obnoviteľných zdrojov energie. KA združuje okrem škôl najmä mestá, obce a mimovládne organizácie, a to v 17-tich európskych štátoch. Členmi KA sú popri malých vidieckych obciach a mestách aj veľkomestá ako Barcelona, Berlín či Viedeň. V Európe žije v členských mestách KA asi 50 miliónov obyvateľov.

Na Slovensku sa už sedem škôl zaviazalo, že budú triediť odpad, šetriť energie a do vyučovacieho programu zaradia environmentálne témy. Chcú viesť žiakov k aktívnemu separovaniu odpadov a k zberu recyklovateľného odpadu ako je napr. papier, tetrapakové obaly alebo hliník; v okolí školy zmapujú výskyt skládok odpadu, budú uverejňovať články s tematikou životného prostredia. Môžu podporovať bezmotorovú dopravu detí na ich každodennej ceste do školy, prispievať k úsporám energií, rekonštruovať svoje vykurovacie systémy tak, aby využívali obnoviteľné zdroje energie, budovať kompostoviská, propagovať biopotraviny, miestnu produkciu potravín a podobne. Viac informácií nájdete na: www.priateliazeme.sk

Príklad zo slovenskej školy

(Zelená škola – ZŠ v Družstevnej pri Hornáde)

Medzinárodne certifikovaná Zelená škola v Družstevnej pri Hornáde pravidelne pripravuje akcie a pracuje na mnohých témach, ktoré vedú k znižovaniu vplyvu na klimatické zmeny. Uvádzame niektoré z aktivít, ktoré by vás mohli inšpirovať:

- Založená ekohliadka, ktorá funguje v škole, propaguje triedený zber, kompostovanie a podobné aktivity vo vlastnej aj okolitých obciach.
- Členovia miestnej riečnej hliadky – skupiny dobrovoľníkov rozličného veku – mapujú čierne skládky, nahlasujú podnety, venujú sa ochrane riek a potokov, pripravujú informačné stánky a kampane pre verejnosť.
- Prírodná záhrada založená na školskom pozemku je ukážkou biopestovania, tvorby relaxačných zón, spracovania bioodpadu, využitia vody nielen na výučbové programy, ale aj na zážitkové programy, existuje tam služba sprievodcov pre verejnosť, využitie vypestovaných produktov a pod.
- Kompostovanie, jeho propagácia a poradenstvo pre občanov.
- Informačné kampane Vráťme život obecným potokom, Zachráňme vratné obaly, Triedený zber a kompostovisko v našej obci.
- Pri revitalizovanom potoku a rieke plánujú založiť územie chránené školou.
- Monitorujú kvalitu vody vo svojej časti povodia – v potokoch a rieke Hornád.

Autor: Silvia Szabóová / OZ SOSNA

Príklad jednej z informačných kampaní, ktorú ekohliadka pripravila:

Kampaň pre naše prostredie a peniaze: Zachráňme vratné obaly

„Obchodná sieť zaplavuje našu generáciu tonami nápojov v jednorazových plastových fľašiach. Ich dopad cítime všetci na svojom zdraví. Skládky sa plnia závratnou rýchlosťou. Spaľovne (respektíve ľudia, ktorí na tom zarábajú) sa tešia, lebo majú čo spaľovať... Nelegálne skládky odpadov hyzdia našu krajinu, svetové zásoby ropy sa za niekoľko rokov vyčerpajú.... a čo my? Čo naše zdravie a naše životné prostredie? Budeme sa len nečinne prizerať, alebo niečo spravíme? My, deti Základnej školy v Družstevnej pri Hornáde, sme sa rozhodli pre druhú možnosť. Na čele s ekohliadkou našej školy sme v našej obci rozbehli kampaň na záchranu vratných obalov. Chcete vedieť, čo sme vymysleli a ako sme postupovali?“

Autor: Lukáš Zajac / OZ Človek v ohrození

1. Naštudovali sme si problematiku obalov. Vynikajúco nám poslúžili informácie z internetovej stránky Priatel'ia Zeme: www.priateliazeme.sk
2. Vyzbrojení informáciami sme od triedy k triede pripravili nástenky a materiály na aktivity; spolužiakov sme krátkym happeningom a heslovitými informáciami zaujali a vyzvali ich na spoluprácu.

Na porovnanie sme na šnúru navliekli 50 jednorazových PET fliaš a na stôl položili 1 vratnú fľašu. Tým sme chceli poukázať na skutočnosť, že kým jedna vratná fľaša koluje a nevytvára žiadne odpady, 50 jednorazových fliaš pribudne a znečisťuje naše životné prostredie. Svojím podpisom sa mnohí z nich rozhodli pridať k nám.

PREHLÁSENIE

- ✓ My, dolupodpísaní občania, vyjadrujeme nespokojnosť s narastajúcim množstvom odpadov z jednorazových nápojových obalov v našej obci.
 - ✓ Uvedomujeme si skutočnosť, že sklenené vratné fľaše sú pre nás zo zdravotného aj environmentálneho hľadiska najvhodnejším druhom obalového materiálu na nápoje.
 - ✓ Absencia nápojov vo vratných fľašiach v miestnych obchodoch nás mrzí, chceme mať možnosť výberu, a preto žiadame obchodníkov o nápravu.
 - ✓ Takéto nápoje by sme určite pri svojom nákupe radi uprednostnili.
3. Pripravili sme materiály do informačného stánku a jeho realizáciu sme načasovali na slávnosti Dní obce v Družstevnej pri Hornáde, Kostoľanoch nad Hornádom a obce Sokol'. Účasť občanov na týchto podujatiach bola veľká a my sme sa tešili z podpory občanov.

Spracovala: Ekohliadka Základnej školy v Družstevnej pri Hornáde.

Viac informácií: www.zsdruzstevna.edupage.sk, www.druzstevna.sk, www.sosna.sk

Príklady z aktívnych globálnych škôl

Stredná škola Bishop's Conservatory na Malte venovala celý týždeň téme životného prostredia a klimatických zmien. Žiaci mali prísť s nápadmi na šírenie povedomia o klimatických zmenách. Diskusia za pomoci rôznych obrázkov (znázorňujúcich moderné technológie a znečisťovanie, ale aj ľudí sadiacich stromy) pomohla žiakom priniesť rôzne praktické návody na ochranu životného prostredia. Nadväzujúc na tieto aktivity vytvorili niektorí žiaci plagáty, ktoré umiestnili v triede a v priestoroch školy. Iná skupina vytvorila z odpadových materiálov model reprezentujúci svet znečistený týmito materiálmi. Pomocou grafu a plagátu ďalšia skupina úspešne zobrazila negatívny vplyv odpadov

na klimatické zmeny. Žiaci tamojšej sekcie ekonomiky pripravili modely a materiály na tému opätovného využitia a recyklácie odpadu. Všetky tieto projekty sú teraz vystavené v laboratóriu prírodných vied. Žiaci napísali riaditeľke školy e-mail – informujú ju o plánovanom projekte, ktorý má prispieť k šíreniu informácií a povedomia o životnom prostredí.

V juniorskej škole Hamsey Green v Anglicku vybrali skupinu žiakov za „audítorov energie“, ktorí chodia po škole a kontrolujú triedy počas dňa, aby sa predišlo plytvaniu energiou. Spolu s učiteľom zostavili bodový systém; každá trieda začína s desiatimi bodmi, potom sa body buď pridávajú alebo odrátavajú podľa toho, či trieda vypla elektrické spotrebiče, alebo ich nechala zapnuté. Podľa výsledkov na nástenke vo vstupnej hale vidno, ktorá trieda je najúspornejšia! Trieda, ktorá má najviac zelených balónikov, vyhrá na konci týždňa cenu.

Gymnázium Mikuláša Galandu v Turčianskych Tepliciach sa pridalo k veľkej kampani za čisté mesto pod záštitou mesta Turčianske Teplice. Žiaci pomáhali zbierať odpad v uliciach mesta a v škole začali odpad separovať. Objednali nádoby na separovaný zber a v škole pripravili informačnú kampaň o recyklovaní. Škola začala pracovať aj na novom projekte s názvom ProEnviro.

Žiaci **nižšej strednej školy v Bierune v Poľsku** sa rozhodli ovplyvniť viac ľudí vo svojej škole i mimo nej používaním ručne vyrobených tašiek namiesto plastových vreciek, ktoré sú pre životné prostredie škodlivejšie. Žiaci navrhli aj logo na tašky. Je to súbor jednoduchých symbolov odrážajúcich pre nich dôležité témy: značka fair trade, vodovodný kohútik a názov ich mesta a školy. Tašky vyrobili niektorí rodičia. Využívajú ich nielen na nosenie nákupov, ale aj na propagáciu školy a mesta. Jedna taška stojí približne 3 zloté (= približne 0,9 EUR) a kúpiť si ju môže každý.

Autor: Liz Ewen / ActionAid

Spravodlivejší obchod

Oboznám sa

Čo je spravodlivejší obchod?

Premýšľanie o tom, čo nás najviac spája s krajinami na iných kontinentoch, nás privedie k jednoduchej odpovedi – je to obchod! Stačí sa pozrieť na štítok oblečenia, preskúmať časti, z ktorých sú vyrobené mobily či zistiť, odkiaľ pochádzajú kakaové bôby, ktoré máme tak radi v podobe sladkej čokolády... a hneď sa premiestnime do rozvojových krajín. Pri týchto veciach dennej spotreby si uvedomíme, ako veľmi sme prepojení s robotníkom v Kambodži či pestovateľom kakaových bôbov v Ghane.

V tejto kapitole sa pokúsime poukázať na vzťahy medzi nami a ľuďmi žijúcimi v rozvojových krajinách. Tieto prepojenia budeme demonštrovať na príklade svetového obchodu.

Spravodlivejší obchod znamená také obchodné pravidlá, ktoré sú spravodlivé nielen pre veľké firmy, marketingové a reklamné spoločnosti či veľké nákupné centrá, ale aj pre pestovateľov, remeselníkov a robotníkov v rozvojových krajinách.

Svetový obchod je komplexná téma: neexistujú zaručené odpovede na otázky, ktoré vyvoláva. Obchod je dôležitou súčasťou medzinárodných vzťahov. Bez neho by sme boli chudobnejší všetci. Chceme však poukázať na to, že existujú spôsoby, ako svetový obchod urobiť spravodlivejším.

Kto vytvára svetové obchodné pravidlá?

Svetová banka (World Bank / WB), Medzinárodný menový fond (International Monetary Fund / IMF) a Svetová obchodná organizácia (World Trade Organisation / WTO) sú pravdepodobne najvplyvnejšie medzinárodné inštitúcie, ktoré ovplyvňujú svetové hospodárstvo. Každá z týchto organizácií sa venuje jednej zo špecifických oblastí svetovej ekonomiky – Svetová banka sa zameriava na podporu takých rozvojových projektov ako sú výstavba ciest, priehrad, elektrární, projekty na odstraňovanie chudoby a podobne poskytuje úročené a pre najchudobnejšie krajiny bezúročné pôžičky. Medzinárodný menový fond má poradenskú funkciu pri tvorbe finančnej a menovej politiky štátov. Tieto dve inštitúcie spolupracujú pri zasahovaní do hospodárskej politiky krajín a odporúčajú vládam zmeny aj v ďalších sektoroch – napríklad v systémoch sociálneho zabezpečenia či vo verejnej doprave. Svetová obchodná organizácia je fórum, na ktorom sa rokuje o podmienkach medzinárodného obchodu medzi členskými krajinami.

Tieto tri inštitúcie často čelia kritike a obviňovaniu z mnohých problémov, ktorými v súčasnosti trpia hospodársky menej rozvinuté krajiny. Patria medzi ne aj zadlženosť, chudoba či devastácia životného prostredia.

Svetová banka (WB) sa dostala do pozornosti v polovici 80-tych rokov minulého storočia kvôli niektorým kontroverzným projektom, ktoré mali veľké ekologické následky – išlo o presídľovanie obyvateľstva, stavbu priehrad, výrub tropických dažďových pralesov či budovanie masívnych baní. V súčasnosti čelí aj obvineniam, že publikovala falošné údaje týkajúce sa jej programu na boj s maláriou: zveličovala úspechy a mýňala peniaze na neúčinné lieky a zastarané zariadenia. Nielenže mrhala finančnými prostriedkami, ale hazardovala aj s ľudskými životmi. Pod paľbou kritiky je aj rozdelenie moci a spôsob rozhodovania vo Svetovej banke.

Medzinárodný menový fond (IMF) sa spája s obrovskými pôžičkami krajinám v hospodárskej kríze alebo na jej počiatku. Negatívne dôsledky jeho politiky môžeme vidieť na životnom prostredí – presadzovanie rýchlej liberalizácie jednotlivých ekonomík a nutnosť splácať pôžičky vedie k zvýšenému exportu, ktorý má na svedomí neúnosné rabovanie prírodných zdrojov. Prírodné zdroje sú totiž pre rozvojové krajiny najrýchlejším zdrojom financií na splatenie dlhov. Aj to môže byť príčinou, prečo 33 najzadlženejších a najchudobnejších štátov Afriky stratilo o 50 % viac lesnej plochy ako ostatné africké štáty.

Svetovú obchodnú organizáciu (WTO) kritici považujú za jednu z hlavných príčin chudoby a nerovnosti na svete. Tvrdia, že bohaté krajiny nastavujú pravidlá voľného obchodu tak, že znevýhodňujú chudobné štáty. WTO v rámci svojich programov mnohým ekonomicky rozvojovým krajinám odporúčala, aby svoju ekonomiku orientovali na vývoz – najmä poľnohospodárskych plodín. Zároveň dostali prísľub, že v rámci WTO dôjde k liberalizácii obchodu s poľnohospodárskymi produktmi, ale to sa stalo iba v obmedzenej miere. Rozvojové krajiny sa tak často svojou produkciou zamerali len na dve-tri poľnohospodárske komodity – banány, kávu či kakao (napríklad Ekvádor, Honduras alebo Pobrežie Slonoviny) – a tak boli pri poklese cien týchto komodít na svetovom trhu veľmi zraniteľné.

Zdroj: Hipš, J., Ďurišová, P.: Svet je len jeden. Príručka globálneho rozvojového vzdelávania. CEEV Živica, 2006.

Spomeňme aj pozitíva týchto inštitúcií. Také je napríklad podmienenie oficiálnej pomoci rozvojovým krajinám zmenou ich politického a ekonomického systému. To znamená, že tieto inštitúcie vytvárajú ekonomický a politický tlak na diktátorské režimy. Odporúčania uvedených inštitúcií v niektorých krajinách znamenali aj ekonomický rast. Napríklad Botswana dokázala z ich peňazí profitovať, lebo otvorila svoju ekonomiku a dokázala zefektívniť byrokráciu, zveľadiť infraštruktúru a vzdelanie a eliminovať korupciu. Dostala sa z pozície jednej z najchudobnejších krajín na svete medzi krajiny so strednými príjmami. Zambia, ktorá bola tesne po osamostatnení na porovnateľnej ekonomickej štartovacej čiare, prijala politiku znárodňovania. V krajine prebiehali programy pomoci Svetovej banky, ekonomika sa však neliberalizovala, v krajine vládla korupcia a štátom riadená ekonomika. Zambia sa tak na rozdiel od Botswany stala jednou z najchudobnejších krajín sveta. Problém totiž často tkvie v samotných krajinách, ich prístupe a v ich lídroch – nie v IMF, WB a WTO.

Projektová aktivita

Zistite viac o IMF, WB a WTO

Rozdeľte žiakov do 6-tich skupín. Každá skupina bude mať za úlohu zistiť pozitíva či negatíva jednotlivých inštitúcií. Čiže jedna skupina pozitívne kroky/skutky Svetovej banky, druhá negatívne dosahy Svetovej banky a tak ďalej. Na vyučovacej hodine môžu žiaci argumentáciou presvedčiť o svojej pravde iné skupiny. Môžete pritom použiť metódu „Argumentácia problému“.

Čo je to voľný obchod?

V súčasnosti sa vyspelé krajiny čoraz viac snažia presadzovať pravidlá tzv. **voľného obchodu**. Ten je charakterizovaný voľným pohybom tovaru a služieb medzi krajinami aj v rámci nich. Teda bez zásahu štátu a vonkajších obmedzení. Ekonomovia presadzujúci voľný obchod a slobodnú ruku trhu tvrdia, že štát by do ekonomiky nemal zasahovať vôbec a subjekty trhu (krajiny, regióny, podniky, ľudia) by mali využívať svoje komparatívne výhody.

Príklad: Porovnanie fiktívnych krajín A a B.

Krajina A dokáže vypestovať pšenicu efektívnejšie a lacnejšie ako krajina B. Produkciu automobilov má však drahšiu a menej efektívnu ako krajina B. Naopak, krajina B má náklady na produkciu pšenice vysoké, ale automobily vie vyrobiť lacno. Ak je trh otvorený a riadi sa jeho „neviditeľnou rukou“, vedie to k tomu, že krajina A sa bude špecializovať na produkciu pšenice, krajina B na výrobu automobilov a vzájomne budú s týmito produktami obchodovať. Obyvatelia v oboch krajinách budú mať lacnú pšenicu aj lacné automobily a podľa zástancov voľného trhu budú všetci spokojnejší.

Je voľný obchod výhodný pre všetkých?

Medzi víťazov voľného trhu sa zaraďujú najmä nadnárodné korporácie – vysoko špecializované gigantické firmy, ktoré nepoznajú hranice a ktoré dokážu tovar a služby poskytnúť lacnejšie alebo výhodnejšie ako konkurencia. Aj preto výrobu a služby presúvajú do krajín s nižšími výrobnými nákladmi. Nie všetky rozvojové krajiny však dokázali na tento trend rýchlo zareagovať. Aj medzi nimi nájdeme víťazov a porazených. Tých, ktorí vďaka voľnému trhu profitujú i tých, ktorí skôr strácajú.

Európska únia je v procese tvorby voľného trhu najďalej. V rámci EÚ sa možno slobodne a takmer bez obmedzení pohybovať, pracovať, podnikáť, obchodovať, pravidlá a smernice sú takmer jednotné, bariéry minimálne. Niektorí zástancovia voľného obchodu však presadzujú určité regulácie – vo vzťahu k životnému prostrediu, vo vzťahu k pracovníkom, k lokálnym špecifikám, sociálnej spravodlivosti... Trh Európskej únie je slobodný zvnútra, ale nie je veľmi prístupný pre iné krajiny. Napríklad pre štáty, ktoré nie sú členom Svetovej obchodnej organizácie – tá má pomerne jednotné pravidlá obchodu.

Žiaľ, práve mnohé z najslabších a najchudobnejších krajín ostávajú mimo procesu **globalizácie** a mimo regiónov voľného obchodu. Sú tak dvojnásobne znevýhodnené – svojou chudobou a malou šancou vymaniť sa z nej cez slobodný obchod. Okrem toho, voľný trh nemusí byť pre všetkých rovnako výhodný. Prílišná orientácia na jeden produkt môže byť pre slabých hráčov a ich chudobné trhy zničujúca – v prípade poklesu svetových cien týchto produktov strácajú najviac. Bohaté krajiny majú svoju produkciu oveľa viac vyváženú a majú tiež oveľa väčšiu možnosť ovplyvniť svetové trhy a svetové ceny. Sú to najmä hospodársky vyspelé krajiny, ktoré určujú pravidlá svetového obchodu. Chudobní sa im väčšinou musia prispôbiť.

Aktivita

Obchodník a rybár

Aktivita môže slúžiť ako všeobecný úvod k téme obchodu, vnímaniu priorít „bohatých“ a „chudobných“. Otvára diskusiu o pravidlách obchodu, príčinách a dôsledkoch chudoby vo svete a osobných prioritách žiakov.

Vek: 11 – 16 rokov

Čas: 90 minút (45 minút hlavná aktivita + 45 minút reflexia)

Pomôcky: dve kópie pracovného listu *Obchodník a rybár*, okopírovaný pracovný list *Vyhľadávač trasy* z metodického časti

Postup:

1. Pripravte si pred hodinou pomôcky na spríjemnenie a ozvláštnenie atmosféry v triede. Posadajte si napríklad so žiakmi na deky alebo vankúše na zem alebo do kruhu. Môžete si pustiť príjemnú hudbu.
2. Vyzvite dvoch žiakov, aby pripravili krátku scénu podľa príbehu „Obchodník a rybár“ (jeden žiak bude „hrať“ obchodníka, druhý rybára). Rozdajte každému kópiu pracovného listu *Obchodník a rybár* a nechajte im 10 minút na prípravu scény (žiaci si môžu zvoliť, či scénu zahrajú, alebo len prečítajú text).
3. Medzitým uveďte žiakov do témy hodiny – využite pritom informácie z tejto kapitoly.
4. Po 10-tich minútach vyzvite dvoch „hercov“, aby príbeh *Obchodník a rybár* predstavili. Ostatní žiaci budú počúvať.
5. Po odohraní scény nechajte najprv „hercov“ povedať, ako sa cítili v úlohe rybára a obchodníka. Stotožnili sa s názormi postavy? Prečo áno a prečo nie?

Diskutujte so žiakmi:

- ❓ Do ktorej krajiny/skupiny krajín by ste zaradili rybára a do ktorej obchodníka?
- ❓ Čo mohlo hrať rolu v postoji obchodníka a čo v postoji rybára? (životný štýl, viera, kultúra...)
- ❓ Prečo rybár obchodníkovým radám nerozumel?
- ❓ Čoho všetkého by ste sa vedeli dobrovoľne vzdať? Čoho už nie? Aké sú pre vás najdôležitejšie životné hodnoty?
- ❓ Aké sú dôsledky nízkeho príjmu rybára pre jeho rodinu?
- ❓ Čo pre vás znamená „kvalita života“?
- ❓ Viete si predstaviť, že by ste pracovali dobrovoľne – pomáhali ľuďom, ktorí to potrebujú, pomáhali svojej komunite?
- ❓ Vedeli by ste sa vzdať časti svojho majetku pre ľudí, ktorých nepoznáte? Prispievate na charitu, zbierky a dobročinné účely? Prečo to, podľa vás, ľudia robia?

Pracovný list

Obchodník a rybár

Bohatý obchodník sa na poludnie prechádzal po pláži na brehu mora. V diaľke uvidel rybára, ako sedí na piesku so svojím úlovkom a oddychuje. Pristavil sa pri ňom a všimol si pol vedra naložených rýb.

Zvedavo sa spýtal: „Prečo si naložil iba pol vedra? Nebolo viac rýb?“

„Nie, ale toto mi na dnes stačí – pre mňa a moju rodinu. A niečo aj predám, aby som pokryl nutné výdavky,“ odpovedal rybár.

„Je iba poludnie, to už dnes nebudeš loviť?“, pýtal sa biznismen ďalej.

„Nie, na dnes stačí, budem pokračovať zajtra“, odpovedal rybár.

„A čo budeš teraz robiť?“, nedal sa odbiť obchodník.

„Trochu si pospím, zahrám sa so svojimi deťmi, pomôžem manželke alebo rodičom a potom si zájdem do dediny, kde si posedím a podebatujem so svojimi kamarátmi.“

„Ale keby si dnes lovil dlhšie, mohol si naložiť viac, viac predat' a viac zarobiť. A keby si lovil viac celý týždeň alebo celý mesiac, mohol by si nejaké peniaze aj ušetriť“, mudroval obchodník.

„A čo by som s nimi robil?“, opýtal sa rybár.

„Kúpil by si si lepšiu loď a mohol loviť viac. Potom by si našetril na ešte väčšiu loď a zamestnal pomocníkov. A možno by sa ti tak darilo, že by si si kúpil celú rybársku flotilu.“

„No a čo potom, pane?“, čudoval sa rybár.

„Namiesto toho, aby si predával svoje ryby cez obchodníka, mohol by si ich predávať priamo, aby si mal väčší zisk. Mohol by si neskôr otvoriť aj vlastnú továreň, kde by si ryby konzervoval. Mal by si kontrolu nad výlovom, spracovaním a distribúciou.“

„Ale čo potom, pane?“

Obchodník sa zamyslel a vraví: „Bol by si taký bohatý, že by si nemusel nič robiť, sedel by si na pláži, hral so svojimi deťmi, posedel si večer s kamarátmi...“

„A čo si myslíš, že robím teraz?“, zasmial sa rybár.

Reflexia:

- Požiadajte žiakov, aby sa pokúsili každý sám za seba napísať na papier 5 vecí, ktorých by sa určite nevzdali, ktoré k životu potrebujú a nevedia si svoj život bez nich predstaviť (nielen materiálnych vecí!).
- Diskutujte s nimi, prečo si vybrali práve tieto veci, čo je pre nich skutočne dôležité.
- Vyzvite žiakov, aby sa zamysleli nad príčinami a dôsledkami chudoby v rozvojových krajinách.
- V následnej aktivite použite metódu „*Vyhľadávač trasy*“ (nájdete ju v metodickéj príručke).
- Žiakom zadajte ako globálny problém tému „Chudoba v rozvojových krajinách“, ktorú si zapíšu do stredu kompasu na pracovnom liste. Potom samostatne, vo dvojiciach alebo menších skupinách (nie viac ako 4 žiaci v jednej skupine) odpovedajú na otázky uvedené pod označeniami Sever, Juh, Východ, Západ.
- Môžete svetové strany aj rozdeliť medzi jednotlivé skupiny tak, že každá bude odpovedať iba na otázky pod jednou z nich. Podľa stavu vedomostí o probléme nechajte žiakov odpovedať na otázky priamo na hodine alebo aktivitu zadajte ako projekt na doma.
- Po skončení aktivity žiaci prednesú výsledky svojej práce. Ďalej so žiakmi diskutujte:

Diskutujte so žiakmi:

- ❓ Ako je možné, že ľudia v niektorých krajinách nemajú splnené ani základné životné potreby napriek tomu, že krajina má úrodnú pôdu či nerastné bohatstvo? (bývalé kolónie, nevýhodné dlhodobé zmluvy, zadlženosť krajiny, korupčná vláda, vojenský konflikt, nedostatočná infraštruktúra, nízka miera gramotnosti...)
- ❓ Aké sú príčiny a dôsledky života pod hranicou chudoby? (chronický hlad, kriminalita, prostitúcia, strata pracovných návykov, alkoholizmus, drancovanie prírodných zdrojov, detská práca...)
- ❓ Čo je podľa vás najúčinnnejším nástrojom proti chudobe a prečo?

Poznámka: V zátvorkách sú ako pomôcka pre pedagógov uvedené niektoré z možných odpovedí.

Ako funguje svetový obchod a ako ho môžeme ovplyvniť my?

Súčasný svet sa vyznačuje vzájomnou previazanosťou a zložitou obchodných pravidiel. Práve vďaka tomuto prepojeniu sme ako spotrebitelia takmer každým nákupom prepojení, každé naše rozhodnutie ovplyvňuje ľudí na opačnom konci planéty. Preto by sme sa mali pred každým nákupom zamyslieť a zvážiť, koho a ako svojím rozhodnutím ovplyvníme. Kúpou hliníkovej plechovky a tropického dreva ničíme životné prostredie, kúpou bioproduktov chránime životné prostredie pred chemikáliami a nadmerným hnojením, Fair Trade produkt podporí maloproducenta a jeho komunitu v rozvojovej krajine. Svojou voľbou máme moc určovať, čo a za akých podmienok sa bude vyrábať, a to len tým, čo si v obchode vyberieme.

V našich rukách je aj zmena obchodných pravidiel. My môžeme tlačiť na firmy a presviedčať ich, že etika môže byť globálna, nie lokálna a pravidlá majú platiť pre všetkých rovnako. Podporou tejto zmeny môže každý z nás reálne pomôcť ľuďom v ekonomicky rozvojových krajinách.

Riešenia sa hľadajú veľmi ťažko. Do hry vstupujú záujmy rôznych krajín, lobistických skupín, či nadnárodných firiem. Úplné otvorenie trhov prináša v niektorých krajinách zmenu k lepšiemu, v iných sa však neosvedčilo. Niektoré chudobné krajiny, ktoré na radu medzinárodných inštitúcií svoj trh otvorili, sa dnes boria s kolapsom lokálnej produkcie a drahotou. Ale vyrábať a produkovat' všetko iba lokálne je tiež nereálne.

Dôležité je pochopiť a vysvetliť pravidlá svetového obchodu, ktoré zapríčiňujú anomálie. Napríklad Pobrežie Slonoviny, najväčší svetový producent kakaových bôbov, nevyrába čokoládu. Jej vývoz do Európy by bol totiž kvôli dovozným clám Európskej únie príliš drahý. Preto si pochutnáваме na čokoláde, ktorú vyrobili vo Švajčiarsku, aj keď kakaové bôby na ňu vypetrovali na západe Afriky.

Na prvý pohľad sa môže zdať, že podpora pestovateľských odvetví zameraných na export (napr. káva, bavlna alebo drevo) je prospešná exportujúcej krajine, pretože jej prináša príjmy. Krajina vyvážajúca suroviny alebo nespracované materiály môže získať tvrdú menu z ich predaja, ale tú potom stráca pri dovoze hotových výrobkov. Hotové výrobky vyžadujúce pridanú prácu sú drahšie. Krajina, ktorá vyváža drevo, ale nemá kapacity na jeho spracovanie, ho potom musí znovu importovať vo forme hotových drevených výrobkov za cenu, ktorá je vyššia než tá, ktorú dostala za surovinu.

Zdroj: www.paradigma.sk/redakcny_system/clanok.php?id=171

Prvým krokom ku globálnej zmene by mala byť zmena diskriminujúcich obchodných pravidiel vo svetovom obchode – ide najmä o vývozné preferenčné clá (napríklad v Afrike je trh zavalený lacným dotovaným európskym cukrom a pestovateľ cukrovej trstiny v Mozambiku nie je schopný predat' cukor ani na miestnom trhu), poľnohospodárske dotácie (treba ich upraviť, lebo v súčasnosti tvoria až 40 % z európskeho rozpočtu) a dovozné clá na produkty z tzv. rozvojových krajín.

Kritici zníženia poľnohospodárskych dotácií či dovozných ciel tvrdia, že by to mohlo ohroziť potravinovú bezpečnosť a oslabiť európskych poľnohospodárov. Nový Zéland ako jediná bohatá krajina na svete, zrušila poľnohospodárske dotácie, dovozné a vývozné clá na poľnohospodárske produkty. Počet a produktivita fariem stúpila, potraviny sú kvalitnejšie – lebo zrušením dotácie sa na trh dostalo viac produktov, bol väčší výber. Celkovo z dotácií totiž profitujú len poľnohospodári – spotrebiteľ dostáva presne určené a navyše drahé potraviny (na Novom Zélande po zrušení dotácii klesla cena spotrebiteľského koša, za zeleninu a ovocie platia Novozélandčania o polovicu menej ako západní Európania...)

Hladujúci na Haiti štrajkujú

Na jar 2008 vypukli na Haiti nepokoje spôsobené vysokými cenami potravín a hladom. Dôvodom je okrem iného aj politika a aktivity medzinárodnej komunity. V minulosti bolo Haiti potravinovo sebestačné, čo sa však desaťročiami zmien diktovaných zo zahraničia zmenilo. Paradoxne k tomu prispela aj americká potravinová pomoc, ktorá prišla počas hlavnej žatvy: miestna produkcia nebola schopná konkurovať vysoko dotovaným potravinám z USA. Kedysi bolo Haiti vývozcom ryže, dnes dováža až 82 % tejto komodity. Prezident Haiti René Préval povedal: „V roku 1987, keď sa začala dovážať lacná ryža, mnohí tleskali. Ale lacná dovozová ryža zničila lokálne pestovanú ryžu. Dnes dovozová ryža zdražela a naša národná produkcia je v ruinách. To je dôvod, prečo nie je dotované dovozové jedlo riešením.“ Podľa Svetového potravinového programu (World Food Program) zdražela ryža – táto základná potravina – v roku 2007 celosvetovo o 70 %, a o ďalších 40 % v roku 2008. Pred Haiti boli nepokoje aj v mnohých iných krajinách – v Kamerune, Egypte, Bolívii a Indonézii – pre mnohých je to znak, že svet potrebuje zmeny v globálnom ekonomickom modeli. (Viac o zmenách na Haiti a aktuálnom riešení situácie nájdete na internete.)
Zdroj: <http://americas.irc-online.org/am/5186>

Druhý krok je zamerať sa na nákup lokálnych produktov. Tretím krokom je kupovať to, čo sami nevypestujeme, v bio kvalite alebo z fair trade produkcie (viac informácií o fair trade nájdete v závere tejto kapitoly).

Tretím krokom je kupovať to, čo sami nevypestujeme, v bio kvalite alebo z fair trade produkcie (viac informácií o fair trade nájdete v závere tejto kapitoly).

Čo sa skrýva za logom?

V tejto časti ponúkame trochu iný pohľad na produkty, ktoré kupujeme. Pohľad, ktorý sa nekončí pri danom produkte, ale pátra, kto a čo stojí za svetovým obchodom.

Aktivita

Mapa produktov

Zamýšľate sa nad tým, kde bolo vyrobené vaše oblečenie? Alebo mobily? Ak nie, touto jednoduchou aktivitou môžete začať diskusiu o tom, odkiaľ pochádzajú produkty dennej spotreby a prečo sa vyrábajú práve v rozvojových krajinách. Aktivita slúži ako úvod k téme svetového obchodu. Je preto potrebné prepojiť ju s aktivitami *Zodpovedné firmy* alebo *Značky pod lupou*.

Vek: 9 – 19 rokov

Čas: 30 – 45 minút

Pomôcky: veľká mapa sveta, farebné nálepky v troch farbách

Postup:

1. Pripravte si veľkú mapu sveta a farebné nálepky (môžu to byť malé farebné papieriky v troch farbách – červená, modrá, zelená), prípadne nastrihajte farebné papiere.
2. Povedzte žiakom, že ich úlohou je zistiť, odkiaľ pochádzajú predmety dennej spotreby (oblečenie, mobilné telefóny, perá, školské tašky, akýkoľvek predmet, ktorý majú pri sebe).
3. Vyzvite žiakov, aby zisťovali, kde boli jednotlivé predmety vyrobené (prezrú si štítky oblečenia a predmetov, ktoré majú pri sebe...). Krajina, v ktorej je predmet vyrobený, je označená vetou Made in... (napr. Made in China a podobne). Pri mobilnom telefóne vyzvite žiakov, aby zistili krajinu výroby všetkých častí mobilu (monočlánok, SIM karta, displej a podobne). Svoje zistenia žiaci zapisujú na papier.
4. Žiaci ďalej zisťujú, odkiaľ pochádza výrobca oblečenia či iných predmetov – teda značku alebo firmu dodávajúcu oblečenie. Svoje zistenia žiaci zapisujú na papier. (Žiaci pravdepodobne nebudú vedieť krajiny všetkých značiek, ale nie je podmienkou, aby vedeli všetko o každej značke).
5. Napokon si žiaci zapisujú, kde daný výrobok kúpili. Dostanú tak zoznam krajín v nasledujúcom poradí: krajina výroby, krajina spoločnosti/značky/firmy, ktoré daný produkt dodáva na trh a krajina, kde si produkt kúpili.
6. Doprostred triedy položte veľkú mapu sveta, pripravte si malé farebné nálepky. Vyzvite žiakov, aby každý z nich nalepil nálepky na mapu:
 - červené nálepky ku krajine pôvodu výrobku
 - modré nálepky ku krajine pôvodu značky/firmy
 - zelené nálepky ku krajine, v ktorej výrobok kúpili

Na konci aktivity vznikne „mapa produktov“.

Diskutujte so žiakmi:

- ❓ Ktoré krajiny boli najviac zastúpené ako krajiny výroby? Prečo?
- ❓ Bola krajina výroby rovnaká ako krajina spoločnosti/značky/firmy?
- ❓ Prečo presúvajú veľké firmy svoju výrobu do rozvojových krajín?
- ❓ Myslíte si, že robotníci v rozvojových krajinách dostávajú mzdu, ktorou môžu zabezpečiť svoje základné potreby?
- ❓ Čo viete o krajine výroby? (kde sa nachádza, aká je jej ekonomická úroveň)
- ❓ Porušujú sa napríklad v niektorých z nich ľudské práva?
- ❓ Akú diaľku museli produkty prejsť až k nám? Aký to má vplyv na klimatické zmeny?
- ❓ Aké výrobky preferujete? Značkové zo zahraničia, zo second handu, alebo vyrobené na Slovensku? Prečo?

- ❓ Myslíte si, že svojím nákupom ovplyvňujete životy ľudí v rozvojových krajinách? Ako?
- ❓ Je Slovensko skôr krajinou, kde sa oblečenie vyrába, odkiaľ pochádzajú značky, alebo sa tu výrobky len predávajú? Prečo je tomu tak?
- ❓ Skúste vysvetliť, čo krajiny, ktoré sú výrobcami tovarov zvyhodňuje, alebo naopak, znevýhodňuje.

Tip pre pedagógov

Na Mapu produktov môžete nadviazať aktivitou Spravodlivý obchod?, ktorú si stiahnete z príručky Panáčik proti chudobe na www.rozvojovevzdelavanie.sk/na-stiahnutie. Aktivitu nájdete v kapitole Spoločne proti chudobe na strane 51 – 53.

Charita alebo biznis?

Tlak spotrebiteľov prináša prvé výsledky. Čoraz viac firiem sa snaží správať zodpovedne. Aj na Slovensko preniká anglický pojem – „Corporate Social Responsibility“ (spoločenská zodpovednosť firiem). Firmy sú tiež pod neustálym tlakom zo strany mimovládnych organizácií a spotrebiteľov. Len nedávno sa medializoval škandál so zneužívaním detskej práce v Indii pre odevnú značku GAP (viac v rámečku Detská práca).

Uvádzame krátke príklady firiem, ktoré sa rozhodli zamerať viac na aktivity pomáhajúce ľuďom v rozvojových krajinách.

Prečítajte si krátku upútavku takejto firmy – TOMS Shoes, prípadne nájdite ďalšie podobné firmy a iniciatívy (napr. Red – <http://joinred.com>)

- TOMS – shoes for tomorrow (TOMS – topánky pre zajtrajšok)
- Od začiatku kampane v máji 2006 daroval TOMS vďaka nákupom našich starostlivých zákazníkov viac ako 10 000 párov topánok deťom v Argentíne a 50 000 párov v Južnej Afrike. V roku 2008 TOMS plánuje darovať 200 000 párov topánok deťom v núdzi po celom svete.
- Naše súčasné komunitné aktivity a rozdávanie topánok dovoľujú podporovateľom a nadšencom TOMS byť súčasťou tohto hnutia „One for one“ (kus za kus).
- **Pridajte sa:** Životná zmena sa začína prvým krokom...
- Za každý pár, ktorý si kúpite, dá TOMS jeden pár topánok dieťaťu v núdzi.
- www.tomsshoes.com

Druhým typom pomoci môžu byť komerčné firmy, ktoré svoje peniaze darujú na charitatívne projekty bez priameho spojenia s nákupom ich tovaru – budujú si tzv. sociálne zodpovedný imidž alebo „zelený imidž“ – ak ide o ochranu životného prostredia. Jedným z takýchto príkladov je práve prebiehajúci projekt firmy Benetton – „Afrika Works“ (Afrika pracuje).

- Od februára 2008 sa rozbehla nová globálna komunikačná kampaň v prospech mikropôžičiek v Senegale „AFRICA WORKS“ (Afrika pracuje). Benetton podporuje a propaguje Afriku pre Afričanov.
- Výkonný riaditeľ firmy Alessandro Benetton charakterizoval presvedčenie, s ktorým Benetton projekt podporil, takto: *„Rozhodli sme sa podporiť a propagovať tento dôležitý projekt pretože, na rozdiel od tradičného aktu solidarity, ponúka hmatateľnú podporu pre malých miestnych podnikateľov cez efektívne použitie mikrokreditu. Práve preto, že je založený na podnikateľskom talente, tvrdej práci, optimizme a záujme o budúcnosť, tento projekt efektívne propaguje novú tvár Afriky.“*
- Viac nájdete na:
- www.benetton.com/africaworks-press/en/index.html
- www.birima.org/

- Mikrokredit je rozšírenie veľmi malých pôžičiek (mikropôžičiek) pre nezamestnaných, chudobných podnikateľov a ostatných žijúcich v chudobe, ktorí nie sú považovaní za „výnosných“ (prinášajúcich zisk). Týmto jednotlivcom chýba peňažná záruka, stále zamestnanie a overiteľná finančná minulosť a preto nespĺňajú minimálne požiadavky na získanie tradičnej pôžičky.
- Zdroj: <http://en.wikipedia.org/wiki/Microloan>

Aktivita

Zodpovedné firmy

Vek: 14 – 19 rokov

Čas: 45 minút, pri alternatíve domácej úlohy: 1 týždeň

Pomôcky: kópie upútaviek dvoch firiem a rámčeka o mikrokredite pre každého žiaka, odkopírované pracovné listy *Argumentácia problému* pre každú skupinu

Postup:

1. Rozdajte žiakom po dve kópie rôznych firemných upútaviek.
2. Vyzvite ich, aby si ich pozorne prečítali. Po prečítaní textu rozdeľte žiakov do menších skupín (maximálne 4 žiaci v jednej) a vyzvite ich, aby napísali argumenty pre a proti prístupu firiem. Využite pritom metódu *Argumentácia problému*.
3. Každé skupine rozdajte pracovný list *Argumentácia problému*. Argumenty môžu žiaci tvoriť v skupinách priamo na hodine, alebo im to možno zadať do budúcej hodiny ako domácu úlohu napr. vo forme novinového článku. Po skončení a demonštrácii výsledkov so žiakmi diskutujte.

Diskutujte so žiakmi:

- ❓ Prečo si firmy chcú budovať zelený či sociálne zodpovedný imidž? Robia to dobrovoľne, alebo kvôli tlaku spotrebiteľov?
- ❓ Prečo na Slovensku nie je zatiaľ veľa firiem, ktoré by podobným spôsobom podporovali projekty v rozvojových krajinách? Čo môžeme urobiť, aby sa to zmenilo?
- ❓ Ktorá z iniciatív – TOMS alebo Benetton, sa vám zdá trvalo udržateľnejšia (dlhodobejšia, trvalejšia pomoc) a prečo?
- ❓ Poznáte podobné príklady správania sa firiem aj na Slovensku? (Např. reklama Slovnaftu – „Čistá voda, čistý vzduch, čisté svedomie“, firma Skanska – projekt „Stromy pre život“, Konto Orange atď.)

Zistite viac o „vašej“ značke:

Ak vás zaujíma, či patrí nadnárodná firma, ktorej tovar kupujete, medzi zodpovedné alebo má za sebou škandály, môžete si informácie vyhľadať a overiť na americkej stránke www.coopamerica.org/programs/rs – stránka je v angličtine

Výrobcovia odevov sú monitorovaní v rámci „CleanClothesCampaign“ (*Kampaň za čisté šaty*); viac na www.cleanclothes.org – stránka je v angličtine

Projektová aktivita

Značky pod lupou

Vek: 14 – 19 rokov

Čas: 1 týždeň až celý školský rok

Pomôcky: internet a propagačné materiály (nástenky, obrázky, plagáty, farby, fotografie a podobne)

Postup:

1. Rozdeľte žiakov do skupín (3 – 4 žiaci v jednej skupine).
2. Každý tím si na základe webových stránok www.coopamerica.org alebo www.cleanclothes.org vyberie 3 značky oblečenia, ktoré bude podrobne skúmať.
3. Hĺbku a rozsah určite podľa vašich možností a zámeru, ktorý aktivitou sledujete. Žiaci môžu informácie získavať aj z webových stránok jednotlivých firiem.
4. Cieľom aktivity bude pripraviť v škole informačné letáky, postery či iné propagačné materiály o týchto firmách a navrhnúť podľa vzoru organizácie CleanClothesCampaign kampaň, ktorá by zlepšila informovanosť spotrebiteľov o oblečení.
5. Aktivitu možno rozšíriť aj na celý školský rok – žiaci by sa mohli snažiť preniknúť do pobočiek veľkých firiem na Slovensku, vypátrať ako fungujú subdodávatelia a ako sa firmy stavajú k etickým, sociálnym otázkam, ako aj otázkam životného prostredia. Môžu skúsiť porovnať politiku tej istej firmy v domácej krajine – na Slovensku a v niektorej rozvojovej krajine.

Poznámka: Aktivita je určená pre starších žiakov a pred jej zadaním treba so žiakmi prediskutovať otázky novinárskej etiky a spôsoby, ako zákonne získavať informácie.

V prípade záujmu vám môžu takéto informácie poskytnúť skúsené mimovládne organizácie, napríklad Greenpeace Slovensko – www.greenpeace.sk

Nakupovať lokálne alebo globálne?

Ako jedna z alternatív globálneho obchodu sa uvádza podpora lokálneho trhu. To znamená vytvorenie samostatne fungujúcich lokálnych ekonomík, nezávislých od globálnych pravidiel obchodu. Je to naozaj riešenie?

Podpora lokálneho trhu je v súčasnosti v Európskej únii zložitá otázka. Veľa potravín je dotovaných, takže napriek tomu, že kupujeme lokálne, zároveň podporujeme dotácie a tým prispievame k pokriveniu globálnych obchodných pravidiel. Ideálne by bolo produkovať lokálne pre lokálny trh. Toto však už nie je možné bez úpravy pravidiel globálneho obchodu. A na to, aby lokálny trh prežil, je potrebný silný a zodpovedný spotrebiteľ.

Prečo by sme teda mali uprednostniť slovenské jablká pred španielskymi?

Dôvodov je niekoľko, spomenieme tie základné:

1. **Lokálnym nákupom podporujeme sami seba.** Ak nakupujeme od miestneho producenta, peniaze ostávajú v komunite, tu sa väčšina z nich minie a opäť investuje, čo spätne podporuje ekonomickú základňu komunity. Dane takisto ostávajú na Slovensku.

2. **Zamedzujeme nadmernému poškodzovaniu životného prostredia.** Lokálna produkcia vyžaduje dopravu na menšie vzdialenosti, čím sa znižuje množstvo vypusteného CO₂. Miestni podnikatelia bývajú citlivejší k svojmu prostrediu, keďže ho poznajú, žijú v ňom, majú k nemu vzťah.

Aj tu však platia výnimky. Ako príklad sa uvádza hovädzie mäso z Nového Zélandu. Ekologická stopa tohto mäsa môže byť menšia aj napriek tomu, že sa musí dovážať. Dobytok sa totiž pasie voľne v prírode, preto sa CO₂ stopa znižuje. Na Slovensku a v Európe sa hovädzí dobytok chová často vo veľkých maštaliach, kde sa krmí upravenými koncentrátmi a doplnkami vyrobenými z vypestovaných poľnohospodárskych plodín. Tie treba zasiať a hnojiť. To všetko je záťaž pre životné prostredie.
3. **Vytvárame jedinečnú komunitu.** Podporou lokálnych obchodíkov, krčmičiek či jedální a reštaurácií vytvárame jedinečný svet. Známy americký reťazec rýchleho občerstvenia je všade rovnaký, ale ľudia vyhľadávajú jedinečnosť, neopakovateľnosť. Aj pri cestovaní chceme zažiť, vidieť a ochutnať niečo pôvodné.
4. **Zamestnávame miestnych ľudí.** Malé lokálne podniky a producenti vytvárajú pracovné miesta a zamestnávajú väčšinou miestnych obyvateľov. Mnohí z nich sú vďaka blízkemu vzťahu (menej zamestnancov, menšia anonymita) sociálnejší ako nadnárodné spoločnosti.
5. **Podporujeme využívanie lokálnych služieb.** Miestni podnikatelia väčšinou využívajú lokálne banky, jedálne, obchody a podobne, čím opäť podporujú miestnu komunitu.
6. **Nakupujeme múdro.** Trh plný malých podnikateľov vytvára dobrú konkurenciu, čím zvyšuje kvalitu služieb. Lokálny podnikateľ pružnejšie reaguje na potreby miestnych ľudí ako nadnárodné firmy a obchodné domy s ročnými plánmi predaja a objednávok. Veľa malých podnikateľov zaručuje aj širší výber rôznych druhov tovaru.
7. **Ak exotika, tak bio a férová.** Keď už si chceme kúpiť niečo, čo sa u nás nedá vypestovať (kakao, káva, pravý čaj), je vhodnejšie zvoliť alternatívu z ekologického poľnohospodárstva a produkt spravodlivého obchodu (fair trade).

Zdroj: www.sconnect.org/thinklocal/why

Diskutujte so žiakmi:

- ❓ Myslíte si, že kupovaním slovenských lokálnych produktov pomáhame aj ľuďom v rozvojových krajinách?
- ❓ Nakupujete u lokálneho obchodníka alebo v supermarketoch? Podľa čoho sa rozhodujete?
- ❓ Ak by sa vo vašom okolí otvorila biopredajňa alebo obchod s produktmi z rozvojových krajín, kupovali by ste v ňom výrobky aj za vyššiu cenu ako v supermarketoch?
- ❓ Vidíte v lokálnom nakupovaní niektoré negatíva?

Ako byť zodpovedným spotrebiteľom?

Zadať žiakom krátky projekt *Spracujte zásady zodpovedného spotrebiteľa*. Žiakov rozdeľte na tímy a hotové práce vyveste v škole aj pre ostatných študentov. Žiaci môžu vyhlásiť *Týždeň zodpovedného spotrebiteľa*, kedy si vyskúšajú, aké to je – správať sa ako zodpovedný spotrebiteľ. Po skončení aktivity diskutujte, či bolo jednoduché správať sa ako zodpovedný spotrebiteľ, či to bolo časovo alebo finančne náročnejšie ako ich bežné konzumné správanie a podobne. Ako pomôcka môžu slúžiť stránky pre „premýšľavých“ konzumentov (stránky sú v anglickom jazyku).

www.consumersinternational.org, www.ethicalconsumer.org

Detská práca a „obchody potu“

Je veľmi ťažké zistiť, ktoré výrobné spoločnosti zneužívajú prácu „obchodov potu“ (definícia je v rámečku) a detskú prácu. Väčšina výrobcov a predajcov kontroluje, aké informácie o ich produkcii sú zverejnené a mnohé pred zákazníkmi zatajujú. Výrobcovia tiež často premiestňujú svoju výrobu tam, kde je nižšia cena práce a materiálov. Keďže drvivá väčšina výroby sa realizuje cez subdodávateľov, je veľmi ťažké vystopovať, kde vlastne produkt vyrobili.

Zdroj: www.veganpeace.com/sweatshops/responsible_shopping.htm

Sweatshop („obchod potu“) je pracovné prostredie s veľmi ťažkými a nebezpečnými podmienkami, kde majú robotníci/-čky obmedzené práva a nemajú možnosť o svojej situácii hovoriť. Často sú vystavení škodlivým materiálom, riskantným situáciám, extrémnym teplotám a zneužívaniu zo strany zamestnávateľov. Robotníci/-čky v „obchodoch potu“ sú často nútení dlhé hodiny pracovať za veľmi nízku alebo žiadnu mzdu (forma otroctva) bez ohľadu na zákony ustanovujúce platenie nadčasov alebo minimálnu mzdu. V niektorých prípadoch sa zneužíva aj detská práca.

Viac o „obchodoch potu“ – tzv. sweatshops – nájdete na:

<http://sweatshop.clc-ctc.ca/en/responsible.html>

<http://www.cleanclothes.org/>

<http://en.maquilasolidarity.org/> (stránky sú v angličtine)

Detská práca

Šahpur Džat, Dillí, India – 12 špinavých miestností preplnených deťmi a dospelými, ktorí vytvárajú jemné výšivky. Deti 12 hodín denne čupia a vyrábajú odevy hlavne pre domáci trh. Výrobňa slúži ako subdodávateľ známej odevnej značky. Väčšina detí má na sebe len o málo viac ako spodnú bielizeň, ich vek je od 8 do 15 rokov. Mnohé z nich pracujú iba za jedlo a živobytie, bez reálnej pláce. Pochádzajú z chudobných rodín z vidieckych oblastí západného Bengálska v Indii. Organizácia Spojených národov odhaduje, že až 55 miliónov detí vo veku od 5 do 14 rokov je v súčasnosti v Indii zamestnaných v domácom a podnikateľskom sektore. Väčšina prinajmenšom prvých 12 mesiacov pracuje iba za jedlo. Neskôr zarábajú 1 200 až 1 500 rupií (545 – 680 Sk / 18 – 22,60 EUR) mesačne, čo je polovica oficiálnej minimálnej mzdy 3 200 rupií (1 450 Sk / 48,13 EUR). Po prepuknutí škandálu odevná spoločnosť okamžite nariadila vyšetrovanie. Situáciu vyhlásila za „veľmi zdrvivú“ a hovorca sa vyjadril, že detská práca nie je pre spoločnosť akceptovateľná. (Táto spoločnosť zamestnáva 90 inšpektorov, aby zaistila, že dodávatelia dodržiavajú firemné smernice.)

Veľa malých a rodinných firiem sa priznáva, že zamestnaným deťom poskytuje len živobytie. Deti pochádzajú väčšinou z vidieckych rodín, ktoré ich nie sú schopné nasýtiť.

Zdroj: www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1567849/Gap-sweatshop-children-saved-in-India-raid.html

Aktivita

Džínsy a „obchody potu“

Ako sa cítia deti, ktoré musia pracovať pod tlakom v náročných podmienkach? Táto aktivita vám to priblíži.

Vek: 12 – 19 rokov

Čas: 45 – 60 minút

Pomôcky: pracovné listy č. 1 a 2 podľa počtu žiakov, pero pre každého žiaka

Postup:

1. Pred realizáciou aktivity si upravte pracovné listy č. 1 a 2 podľa počtu žiakov. Ak máte v triede napríklad 30 žiakov, okopírujte pracovný list č. 1 dvakrát a pracovný list č. 2 30-krát. Môžete potom rozdeliť žiakov na dve 15 členné skupiny. Ak máte v triede 24 žiakov, môžete pracovný list č. 1 okopírovať opäť dvakrát s tým, že využijete len prvých 12 políčok (opäť dve skupiny žiakov).
2. Nastrihajte si pracovný list č. 1 tak, aby každý žiak dostal jednu očíslovanú vetu. Z pracovného listu č. 2 urobte jednu kópiu pre každého žiaka.
3. Pripravte triedu tak, aby ste vytvorili atmosféru „obchodov potu“ – zavrite a zatemnite všetky okná, stoličky dajte nabok. Povedzte žiakom, že nastupujú na nočnú smenu v továrni na šitie džínsov. Vyzvite ich nech si kľaknú na kolená do kruhu tesne vedľa seba tak, aby mali priestor na písanie.
4. Rozdajte každému žiakovi jeden odstrihnutý prúžok s vetou z pracovného listu č. 1 (každý žiak bude mať inú vetu a jeden papier (pracovný list č. 2) s prázdnyimi políčkami. Každý žiak si pripraví pero.
5. Vysvetlite žiakom, že ich úlohou bude „ušiť“ kvalitné džínsy pre značku zo západnej Európy. Od kvality džínsov závisí budúcnosť vedúceho dielne (v tomto prípade učiteľa alebo vedúceho aktivity), ako aj celej továrne. A nekvalitne a pomaly ušité džínsy môžu znamenať stratu práce pre zamestnancov (teda žiakov).
6. Každému žiakovi sediacemu v lavici v kruhu dajte jeden riadok z rozstrihaného pracovného listu č. 1 – na ňom je jeho úloha v dielni. Každému žiakovi dajte aj jeden prázdny pracovný list č. 2. Do neho bude vpisovať vetu, ktorú dostal odstrihnutú z pracovného listu č. 1 a bude ju vpisovať do toho riadku, aké číslo má pri vete. Napr. žiak má vetu z riadku 5: „Prišívam gombík na zapínanie.“ Túto vetu bude po celý čas vpisovať do prázdnych pracovných listov č. 2 do riadku 5.
7. Úlohou učiteľa (vedúceho dielne) je komentovať to, čo žiaci robia, pokrikovať na nich, poháňať ich a kritizovať.
8. Povedzte žiakom, že sú krajčírmí a krajčírkami vo výrobní džínsov v Bangladéši. Každý z nich plní pri šití džínsov jednu čiastkovú úlohu. Povedzte žiakom, že ste vedúci dielne a že ich povinnosťou je celý čas počúvať a poslúchať vás, inak prídu o prácu.
9. Pracovné listy č. 2 predstavujú džínsy, ktoré v dielni šijete. Na signál od učiteľa (tlesknutie) začnú žiaci vpisovať svoje vety do svojho riadku do prázdnych pracovných listov č. 2 pred sebou. Na každé ďalšie tlesknutie musia posunúť pracovný list č. 2, do ktorého práve vpísali svoju vetu, susedovi po ľavici. Od suseda po pravici dostanú ďalší pracovný list č. 2, kde sa snažia opäť čo najrýchlejšie vpísať svoju vetu. Pracovné listy č. 2 sú džínsy, ktoré žiaci–robotníci šijú. Nezabudnite žiakom povedať, že musia svoju vetu vpisovať krasopisne a bez chýb, inak budú ich džínsy vyradené a oni na konci nedostanú žiadnu mzdu.

10. Popri tleskaní rozprávajte napríklad o tom, že o chvíľku budú Vianoce, takže musíte robiť aj cez noc. Ľudia v bohatých krajinách chcú mať v predvianočných obchodoch veľa krásnych moderných a kvalitne ušitých džínsov, tak nech sa snažia. Postupne zrýchľujte tempo tleskania, nedbajte na protesty žiakov, že nestíhajú písať. Papier musia posunúť ďalej, aj keď vetu nestihli dopísať. Snažte sa byť veľmi prísny/a. Pri rozprávaní môžete použiť aj fakty z tejto príručky.
11. Na konci aktivity, keď sú všetky pracovné listy č. 2 celkom popísané, ich zozbierajte a pozorne skontrolujte. Skontrolujte, či sú bez chýb a čitateľne napísané. Ak nie, vyzvite žiaka, ktorý má chyby, nedopísané vety, atď. podľa čísla jeho riadku: „Kto je číslo 6? Tvojim džínsom chýbajú značky... myslíš si, že si ľudia v bohatých krajinách kúpia neznačkové džínsy? To určite! Dnes robíš zadarmo a buď rád, že ťa nevyhodím!“ V podobnom duchu pokračujte ešte u 2 – 3 žiakov. Ak poznáte dostatočne svojich žiakov, môžete pre neúspešných pracovníkov pripraviť aj malý „trest“. Postupujte prísne, ale citlivo, aby ste sa nedotkli citov žiadneho žiaka.

Diskutujte so žiakmi:

- ❓ Aké ste mali počas aktivity pocity?
- ❓ Počuli ste niekedy o „obchodoch potu“?
- ❓ Aké ste mali počas hry pocity voči ľuďom na „západe“, ktorí si kupujú džínsy?
- ❓ Zdalo sa vám zaobchádzanie zo strany vedúceho dielne spravodlivé?
- ❓ Mohli ste urobiť niečo, aby ste svoju situáciu zmenili?
- ❓ Ako by ste riešili problém detskej práce?
- ❓ Čo môžete urobiť tu a teraz – ako žiaci slovenskej školy – aby sa takáto situácia opakovala čo najmenej?

Poznámka: Aktivitu odporúčame len pre skupinu žiakov, kde sa nevyskytujú problémy typu dysgrafia alebo problémy šikanovania či urážania inými žiakmi za „pomalosť“. Ak však budete postupovať dostatočne citlivo, problém by sa nemal vyskytnúť.

Tip na pokračovanie aktivity:

- Rozdeľte žiakov do skupín (v jednej skupine maximálne 5 žiakov) a rozdajte každej skupine veľký kus papiera (baliaci papier, flipchartový papier alebo zlepené dva A3 papiere).
- Použite metódu „Stromový diagram“ z metodickéj príručky.
- Označte kmeň stromu globálnym problémom „Detská práca“ a ďalej postupujte podľa návodu.
- Rôznym skupinám môžete zadať aj viac tém súvisiacich s detskou prácou – napr. nedostatok vzdelania, nízke mzdy ľudí pracujúcich v továrňach na výrobu džínsov a podobne.

Pracovní list

Pracovní list č. 1

1. Strihám kusy látky na džínsy.

✂

2. Prišívam dolný lem džínsov.

✂

3. Prišívam bočné švíky džínsov.

✂

4. Prišívam zips na zapínanie.

✂

5. Prišívam gombík na zapínanie.

✂

6. Rýchlo prišívam značky.

✂

7. Prišívam gombíky k vreckám.

✂

8. Prišívam predné vrecká k džínsom.

✂

9. Obšívam lemy predných vreciek.

✂

10. Prišívam zadné vrecká k džínsom.

✂

11. Obšívam lemy zadných vreciek.

✂

12. Nabíjam kovové cvočky na vrecká.

✂

13. Prišívam etiketu výrobcu džínsov.

✂

14. Odstrihávam vytŕčajúce nitky.

✂

15. Žehlím hotové džínsy.

Upravené podľa: Aktivita organizácie Südwind Agentur (www.suedwindagentur.at)

Pracovní list

Pracovní list č. 2 (okopírovať podľa počtu žiakov v triede)

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

15.

Fair trade / Spravodlivý obchod ako alternatíva?

Fair trade (FT) je rastúce medzinárodné hnutie, ktoré zaisťuje, že producenti v chudobných krajinách dostávajú svoj spravodlivý podiel z obchodu. To znamená spravodlivé/primerané ceny za tovar (také, ktoré pokrývajú náklady na produkciu a zaručujú dostatočný príjem). Dlhodobé kontrakty sú pre mnohých podporou na získanie vedomostí a zručností potrebných na rozvoj ich obchodu a zvýšenie predaja.

FT hnutie bolo jednou z najsilnejších odpovedí na problémy, ktorým čelia výrobcovia komodít. Dáva spotrebiteľom príležitosť použiť ich nákupnú silu na posun – i keď len jemný – „ručičiek váh“ v prospech chudobných.

Ale FT sám osebe nemôže vyriešiť krízu, ktorej čelia milióny maloroľníkov a producentov – ich živobytie ohrozujú nízke ceny komodít a neférové podmienky, ktoré si kladú bohaté krajiny...

FT znamená pre státisíce ľudí priepastný rozdiel medzi životom „z ruky do úst“ a „možnosťou plánovať budúcnosť“. V poslednom desaťročí sa FT hnutie naozaj rozrástlo – narástol počet predajcov i dopyt spotrebiteľov a rozšíril sa aj ponúkaný sortiment. A tak stále viac chudobných komunit po celom svete môže pocítiť pomocnú ruku FT.

Zdroje: Svet naruby. Príručka pre učiteľov k Petersovej mape. CEEV Živica, 2007.

Aktivita

Fair trade reklama

Prineste na hodinu rôzne FT výrobky (katalógy FT produktov) a priblížte žiakom, čo je Spravodlivý obchod. Žiakov rozdeľte na skupiny a dajte im čas na vymyslenie reklamy propagujúcej hnutie FT alebo konkrétny FT produkt. Forma reklamy môže byť rôzna, podľa fantázie a dostupných pomôcok – plagát, scénka, rozhlasový či reklamný spot. Najlepšie reklamy potom môžete vystaviť v škole na nástenke alebo pustiť v školskom rozhlase.

Inšpiračné zdroje nájdete:

www.zivica.sk/fairtrade.php

www.fairtrade.sk

www.integra.sk/fairtrade-sk.html

www.fairtrade.cz

www.tensenses.com

Príbeh fair trade producentov

Na Slovensku si možno kúpiť FT produkty od viacerých dovozných certifikovaných FT organizácií z Európy. Jednou z nich je rakúska organizácia EZA (viac na www.eza.cc). Jedným z jej dodávateľov je aj družstvo El Ceibo z Bolívie.

Dodávajú suroviny na čokolády, kakaový prášok a čokoládový Yogi-čaj pochádzajúce z ekologického poľnohospodárstva.

„Môj otec pestoval kakaovníky na troch hektároch pôdy. Kakaové plody sme otvárali a jedli bielu dužinu, bôby sme vyhadzovali. Nepoznali sme ich cenu. Aj tak ich bolo príliš málo na to, aby sme ich mohli predávať. Až neskôr som pochopila, že bôby prinášajú peniaze, že boli najdôležitejším produktom, ktorý sme pestovali,“ hovorí Ana Maria Condori z El Ceibo.

To, čo Ana Maria Condori rozprávala, sa udialo pred 20-timi rokmi. Dnes je Ana Maria jednou zo zakladajúcich členov kakaového družstva El Ceibo v Bolívii. Spolu s ňou bolo v 60-tych rokoch minulého storočia kvôli nedostatku pôdy a kríze v horskom poľnohospodárstve niekoľko tisíc rodín presídlených z oblasti Altiplano, z mesta ležiaceho v nadmorskej výške 4 000 metrov nad morom, do nižšie položenej amazonskej oblasti. Museli sa od základov naučiť pestovať kakao.

Nádeje na lepšie životné podmienky sa spočiatku nenapĺňali, zisky z pestovania a predaja kakaa neprichádzali.

„Pokiaľ nebolo založené El Ceibo, ľudia nevedeli nič o cenách na svetovom trhu. Vtedy boli relatívne vysoké, ale výrobcovia predávali kakaové bôby obchodníkom, ktorí za ne platili oveľa menej. Odkedy sme začali spolupracovať s alternatívnymi obchodnými organizáciami, hospodárska situácia našich producentov sa podstatne zlepšila,“ rozpráva jeden z predstaviteľov družstva.

Vyššia a garantovaná minimálna cena, ktorá chráni producentov predovšetkým pred veľkými poklesmi cien na svetovom trhu, je iba jeden z aspektov spravodlivého obchodu. Intenzívna poradenská činnosť a ďalší spoločný rozvoj produktov producentov posilňuje a otvára im nové trhové postupy. Tak sa od polovice 80-tych rokov dostáva spracovaný a zabalený kakaový prášok z vlastného závodu El Ceibo v La Paz na európsky trh. Začiatkom 90-tych rokov ho nasledovala prvá férovo predávaná čokoláda na svete.

Zdroj: www.eza.cc

Aktivita

To nie je spravodlivé!

Vek: 13 – 19 rokov

Čas: 45 minút

Pomôcky: 20 listov papiera formátu A4 (z jednej strany použité papiere), 10 nožníc, tri perá do každej skupiny, podľa možnosti kakaové bôby, okopírované a nastrihané kartičky z prílohy „To nie je spravodlivé“, malé papieriky (jeden papierik = 1 cedi), pripravené nastrihané bôby do zálohy

Postup:

1. Rozdeľte triedu do 5-tich skupín. Vysvetlite žiakom, že každá skupina predstavuje jednu rodinu v Ghane, ktorá pestuje kakaové bôby. Rozdajte každej skupine 4 listy papiera, tri perá a dvojce nožníc. Na tabuľu nakreslite vzorový kakaový bôb (je podobný kávovému bôbu; jeho veľkosť je cca 1 cm) (viď foto)
2. Vysvetlite skupinám, že sa práve začal zber kakaových bôbov. Záleží len na ich rýchlosti a šikovnosti, koľko kakaových bôbov sa im podarí získať. Kakaové bôby bude každá skupina vyrábať podľa nasledujúceho postupu:
3. Vyzvete všetky skupiny, aby za 3 minúty nakreslili a vystrihli čo najväčšie množstvo bôbov. Upozornite ich ale, že nákupca vykupuje iba dokonale vystrihnuté bôby.
4. Nechajte skupiny 3 minúty kresliť a strihať bôby. Medzitým si pripravte nastrihané kartičky z prílohy a vopred nastrihané bôby, ktoré máte v zásobe.
5. Po uplynutí 3 minút vyzvete skupiny, aby odložili papiere a perá. Každé skupine rozdajte kartičky z prílohy, 2 pre každú skupinu. Pri rozdávaní sa uistite, že každá skupina má jednu dobrú (Vezmite si...) a jednu zlú (Vráťte...) kartičku.
6. Obíďte jednotlivé skupiny a požiadajte každú z nich, aby nahlas prečítali svoje kartičky. Vezmite alebo pridajte im kakaové bôby podľa toho, čo hovoria ich kartičky. Diskutujte o tom, čo je na kartičkách napísané.
7. Požiadajte každú skupinu, aby si spočítala bôby, ktoré jej ostali. To sú kakaové bôby, ktoré sa im podarilo za tento rok vypestovať.
8. Potom požiadajte jedného zástupcu z každej skupiny, aby vám ako nákupcovi prišiel predáť ich úrodu. Vysvetlite, že v Ghane je mena „cedi“ a že pre účely hry bude cena za 1 kakaový bôb 2 cedi.
9. Zástupcovia z každej skupiny sa postavia do radu a vy od nich odkúpite bôby podľa nižšie uvedeného kľúča. Bôby pri nákupe ešte raz prepočítajte. Ak sa niektorá skupina pokúsi podvádzať (narátala si zámerne viac bôbov), potrestajte ju – napr. stiahnite im zo zárobku určitú sumu, alebo od nich nekúpte bôby vôbec).

Výkupný kľúč:

- Skupina 1 – vyplaťte im 2 cedi za 1 bôb
- Skupina 2 – vyplaťte im 1 cedi za 1 bôb
- Skupina 3 – vyplaťte im 2 cedi za 1 bôb, ale zaplaťte im o 5 bôbov menej, ako ste od nich vzali
- Skupina 4 – ponúknite im šek, aj keď nemajú účet v banke
- Skupina 5 – tu to bude iné. Tvárte sa, že ste teraz iný nákupca, ktorý pracuje pre organizáciu Fair trade (prípnite si napríklad na tričko ceduľku s nápisom FAIRTRADE). Vyplaťte 3 cedi za 1 bôb.

Na konci aktivity diskutujte:

- Skupina 1:** 2 cedi za bôb predstavuje svetovú cenu kakaa, hoci táto suma často nestačí pestovateľom na prežitie.
- Skupina 2:** Niekedy dostávajú pestovatelia za svoju úrodu ešte menej, ako je cena na svetovom trhu.
- Skupina 3:** Pestovatelia sú klamaní, ak nevedia čítať a písať a nedokážu si skontrolovať navážené množstvo či zápis v knihe o predaji.
- Skupina 4:** Pestovatelia dostávajú niekedy zaplatené šekom, hoci nemajú účet v banke. Môže to trvať týždne, kým sú schopní šek zinkasovať.
- Skupina 5:** Títo pestovatelia patria do kooperatívy v Ghane, ktorá predáva svoju produkciu fair trade spoločnosti. Dostávajú vyššiu cenu za svoju prácu a spoločnosť vždy na konci roka vypláca kooperatíve aj dividendy – tie sa používajú v prospech celej komunity (napr. na výstavbu školy, zdravotnú pomoc atď.)

Poznámka: 2 cedi za bôb predstavuje fiktívnu sumu pre účely tejto aktivity a nie je reálnou cenou na svetovom trhu s kakaovými bôbmi.

Otázky na diskusiu:

- ? Ste spokojní so svojím zárobkom?
- ? Čo môžete urobiť preto, aby „vaša“ rodina dostala viac?
- ? Čo podľa vás ovplyvňuje ceny kakaa na svetových trhoch?
- ? Myslíte si, že je možné zaplatiť všetkým pestovateľom vyššiu cenu ako je oficiálna cena na svetových trhoch?
- ? Viete, ktorá krajina je najväčším producentom kakaa? (Pobrežie Slonoviny – 37,4 % svetovej produkcie)

Doplnková literatúra

(okrem už spomínaných a citovaných zdrojov stoja za pozornosť tieto zdroje):

Hipš, J., Ježeková, P., Strungová, M.: Klíma nás spája. Metodická príručka pre učiteľov. CEEV Živica, 2005.

Za pár korún naviac. Film o spravodlivom obchode. CEEV Živica, 2006.

www.paradigma.sk

www.rozvojovevzdelavanie.sk

<http://inaekonomika.vsieti.sk>

Príloha

To nie je spravodlivé!

„Dobré“ karty	„Zlé“ karty
Počasie vám tento rok prialo a vaše kakaové bôby rástli dobre. Vezmite si 2 bôby naviac.	Vaše kakaové bôby sa sušia na policiach, ale prší. Niektoré bôby sú zničené. Vráťte 3 bôby.
Požičiavate si nástroje od ostatných farmárov, čím ušetríte. Vezmite si 1 bôb naviac.	V rodine umrel starý otec. Rodina si musí požičať na pohreb. Vráťte 2 bôby.
Začali ste svoju úrodu predávať cez hnutie Fair trade. Vezmite si 3 bôby naviac.	Je sucho. Tretina stromov vyschla. Vráťte 4 bôby.
Vaše bôby nenapadli tento rok žiadni škodcovia. Vezmite si 3 bôby naviac.	Deti začali chodiť do školy. Robíte aj za ne a ste unavení. Vráťte 1 bôb.
Začali ste používať ekologické hnojivo – trus a kompost, čím ste ušetrili za umelé hnojivá. Vezmite si 3 bôby naviac.	Búrka vám zničila polovicu stromov. Vráťte polovicu svojich bôbov.

Zdroj: www.globalconnections.org.uk/medialibrary/26_FAIR%20TRADE.pdf, upravené

Fair trade v učebných osnovách

Zo skúseností učiteľov najmä druhého stupňa základných a stredných škôl vyplýva, že nepreberajú tému FT ako samostatnú tému. Skôr ju vnímajú ako súčasť širších tém – chudoby, globálnej ekonomiky, detskej práce a podobne. Predmety, v rámci ktorých sa dá téma preberať, nie sú obmedzené. Záleží len na fantázii učiteľa a jeho vôle tému do predmetu zapracovať. Napríklad aj v matematike sa dajú použiť aktivity s príkladmi ako „potravinové kilometre“ či „obchody potu“ alebo iné (dostupné v citovanej literatúre). Tradičné predmety pre tému FT a súvisiace širšie témy sú etická výchova, geografia alebo náuka o spoločnosti. Veľa s ňou pracujú aj učitelia cudzích jazykov, tí môžu používať internetové zdroje v príslušnom jazyku v podobe rôznych prípadových štúdií, príbehov a aktivít.

Formy sa líšia podľa veku žiakov, s mladšími je vhodné používať kratšiu, jednoduchú aktivitu na úvod do témy a potom podať a vysvetliť základné fakty. Stredoškólači už zvládnu zložitejšiu aktivitu s následnou diskusiou. Za predpokladu, že majú základné informácie (pri zložitejších otázkach je vhodné nechať žiakov doma si naštudovať základné fakty o téme).

Pri vekovej kategórii 14 – 18 rokov sa osvedčili interaktívne „zážitkové“ aktivity, pri ktorých je nevyhnutná diskusia na vysvetlenie a spracovanie nadobudnutých zážitkov. Diskusia po aktivite má trvať rovnako dlho ako samotná aktivita. Téma FT sa dá „prežiť“ aj hravou formou v rámci FT dňa, a to dokonca s celou miestnou komunitou.

Príklady, ako sa dá fair trade integrovať do vyučovacích predmetov:

Literatúra

- **Príbehy do novín**
Žiaci sa učia písať novinové články o FT. Môžete im určiť štýl písania:
– bulvár
– leták
– časopis
– relácia do rádia
Je vhodné žiakom stanoviť termín, dokiaľ má byť ich práca hotová.
- **Kreatívne písanie**
Žiaci použijú na stimuláciu písania obrázky. Buď obrázky zoradia postupne a napíšu k nim jednoduché titulky, alebo na základe fotografií píšú dlhšie príbehy.
- **Písanie s účelom**
Žiaci použijú jeden z príbehov z kapitoly *Práva pre všetkých* a pokračujú v ďalšom výskume bližších geografických detailov. Môžu napríklad vytvoriť turistického sprievodcu.
- **Dráma**
Žiaci použijú získané zdroje ako základ na napísanie krátkych divadelných hier. Tie potom môžu predviesť na školských slávnostiach a zhromaždeniach (výborná príležitosť pozvať do školy rodičov).

Matematika

- Kakaovníky vyrastú do výšky 15-tich metrov. Žiaci môžu túto výšku odhadnúť a potom odmerať na školskom dvore alebo v hale.

- Vreće kávových zŕn má hmotnosť 62 kg. Použite známe hmotnostné balenia – napr. cukru, aby ste urobili porovnanie. Je v škole niečo, čo má takú istú hmotnosť?
- Obyvateľ Veľkej Británie minie priemerne 62 libier ročne na čokoládu. Koľko je to na týždeň? Koľko je to v prepočte na Sk a eurá? Urobte prieskum, koľko sa takto minie vo vašej triede alebo škole a skúste zistiť, koľko na Slovensku. Môžete zistiť aj to, koľko žiakov si kupuje FT čokoládu.
- Ročne sa na svete skonzumuje 31 miliárd šálok kávy. Z 1,30 EUR (cca 40 Sk), ktoré zákazník zaplatí za kapučíno v kaviarni, dostanú malí pestovatelia kávy obyčajne len 2 centy (60 halierov) z ceny kapučína. Aký je podiel pre ostatných? Rozšírite úlohu o výpočet % zisku. Zistite aj ročný nárast v predaji FT produktov. Aký je ročný rozdiel? Aké je percento nárastu/poklesu?

Zemepis

- Žiaci použijú poskytnuté informácie na zistenie toho, kde suroviny a materiály používané vo FT rastú, kde sa ťažia a kde sa predávajú. Na mape sveta lokalizujte a určite tieto miesta/oblasti. Vypočítajte, ako ďaleko materiály cestujú, kým sa spracujú. Aktivitu rozšírite o prieskum toho, aké sú náklady a metódy prepravy.
- Aká je približná veľkosť plantáží konkrétnych plodín v porovnaní s plochou školy/školského dvora/ihriska/parku/ atď?

Biológia

- Žiaci diskutujú o rizikách, ktoré na robotníkov číhajú počas práce na plantážach – zistia, aké hady žijú v oblasti, aké choroby sa vyskytujú v oblastiach, kde sa kakové bôby pestujú a aké následky na zdraví zanecháva používanie pesticídov.
- Žiaci vytvoria dotazník o konzumácii čaju doma a v škole, napr.:
 - Koľko ľudí pije porciovaný (vreckový) a koľko sypaný čaj?
 - Koľko šálok čaju sa denne vypije?
 - Aké sú pozitívne a negatívne vplyvy čaju/teínu na ľudský organizmus
 - Aký je najpopulárnejší spôsob prípravy čaju – s mliekom, alebo bez?

Výtvarná výchova

- Vytvorte plagát s témou „Nedovoľte, aby sa toto dialo – podporujte FT“. Žiaci si vyberú nejakú nespravodlivosť, ktorú fair trade napráva, napr. detská práca, používanie pesticídov.
- „FT robí rozdiel“ – plagát s pozitívnymi vecami, ktoré FT poskytuje – stavba škôl, nemocníc, ciest, elektrifikácia, vodné čerpadlá.
- Žiaci môžu vytvoriť koláž – napríklad so zameraním na FT produkty, výhody FT, krajiny, kde žijú FT producenti atď.

Ekonómia (ako súčasť Náuky o spoločnosti)

- Zahrňte do osnov aj FT vo vzdelávaní – smerom k trvalo udržateľnému životu.
- Diskutujte o FT v rámci firemnej etiky a sociálnej zodpovednosti firiem.
- Hovorte o modeli kooperatívy ako podnikateľskej organizácie a uveďte to do vzťahu s typickým FT producentom.

- Diskutujte o rôznych alternatívach obchodu, napr. FT verus free trade (voľný obchod) – aké má každý z nich pozitíva, čo prináša pre výrobcu, čo pre obchodníka, exportéra, spotrebiteľskú krajinu, pre životné prostredie... Ktorý model je udržateľný a ktorý nie? Prečo?
- Analyzujte vplyv protestných skupín bojujúcich za FT v podnikaní a obchode.
- Zhodnoťte rozdelenie bohatstva medzi rozvojovým svetom a ekonomicky vyspelými krajinami a príčiny a dôsledky tohto rozdelenia

Občianska náuka

- Charakterizujte ako FT prispieva k trvalo udržateľnému rozvoju.
- Diskutujte o probléme globálnej chudoby a ako FT pomáha pri riešení.

Dejepis

- Vytvorte časovú líniu, aby ste videli, ako sa spravodlivý obchod, FT systém a FT značka vyvíjali.
- Posúďte vplyv expanzie obchodu a kolonizácie a kedy sa objavila potreba spravodlivého obchodovania.
- Poukážte a diskutujte ako jednotlivé druhy rastlín a výrobkov z nich ovplyvnili veľké zmeny v histórii ľudstva a konkrétnych krajín (papyrus, hodváb-priadka morušová-moruša, tabak, čaj, káva, cukrová trstina, zemiaky, kaučukovník-prírodná guma a iné).

Informatika

- Trénujte schopnosť vyhľadávania informácií na Internete k téme FT.
- Vytvorte powerpointovú prezentáciu o FT.

Hudobná výchova

- Skomponujte vlastnú FT pieseň, zvučku alebo rap.
- Počúvajte rozličnú „world music“ (etnickú hudbu) na preskúmanie kultúrneho prostredia producentov.

Telesná výchova

- Hrajte futbal s FT loptou.

Náboženstvo / Etická výchova

- Diskutujte o úlohe FT vo vytváraní a udržiavaní mieru, spravodlivosti a solidarity.
- Preberte FT z hľadiska životného prostredia, hodnôt a morálky.
- Zvážte sociálne a morálne stránky FT.
- Urobte voľby a rozhodnutia o FT produktoch ako zákazníci.

Zdroj: www.co-operative.coop/Food/PDFs/Fairtrade%20Schools%20Pack.pdf

Spravodlivejší obchod

Konaj

Čo môžeme urobiť?

Globálna ekonomika

Ovplyvniť globálne obchodné pravidlá sa môže zdať ako nedosiahnuteľný cieľ. Ale ak si uvedomíme, že všetci sme spotrebitelia, ovplyvňujeme ich každý deň. Ponúkame rôzne nápady a tipy na zmeny na vašej škole:

Zapojte sa do kampaní!

Oslovte mimovládne organizácie, ktoré sa zaoberajú témou „zelenej ekonomiky“ alebo vytvárania spravodlivejších podmienok v globálnej ekonomike a pýtajte sa na práve prebiehajúce či pripravované kampane a aktivity, do ktorých by ste sa ako škola alebo ako jednotlivci mohli zapojiť.

(Tipy na slovenské organizácie: Pratelja Zeme – Cepa, www.priateliazeme.sk/cepa; www.slatinka.sk; Tipy na zahraničné organizácie: CleanClothesCampaign, www.cleanclothes.org)

Vytvorte vlastnú kampaň!

Nemusí to byť kampaň na národnej úrovni. Stačí kampaň na vašej škole. Inšpirovať

sa môžete akciou belgických žiakov, ktorí

vytvorili protestnú pohľadnicu proti pracovným podmienkam v továrňach známej firmy, ktorá vyrába kávu. Pohľadnicu vytlačili a distribuovali v škole. Žiaci napísali rôzne odkazy pre riaditeľa a konateľov firmy. Potom pohľadnice zozbierali a spoločne poslali na adresu firmy. Iná skupina zozbierala staré tenisky Nike a poslala

Autor: Su Corcoran / ECP / Česko

ich firme späť s odkazom „Výrobná vada“ (t.j. že výroba týchto tenisiek je sociálne závadná). Fantázii sa medze nekladú.

Premýšľajte pri nákupe produktov a služieb od nadnárodných firiem!

Ideálne je kupovať sezónne potraviny v čase, keď dozrievajú v prírode, prípadne skladované sezónne produkty. V prípade, že k vášmu produktu slovenská alternatíva nie je dostupná, kupujte produkty vypestované či vyrobené čo najbližšie k vášmu mestu/obci alebo so značkou Fair Trade.

Nájdite si partnerskú školu a inšpirujte sa jej aktivitami!

Tzv. peer-to-peer aktivity, napríklad cez sieť Global Schools (www.britishcouncil.org/globalschools.htm), Eco Schools (www.eco-schools.org), Fair Trade Schools (www.fairtrade.org.uk/schools). Dnes už nie je problém nájsť si pomocou Internetu partnerskú školu či organizáciu z akéhokoľvek konca sveta a komunikovať navzájom. Tieto spolupráce a výmeny informácií inšpirujú žiakov k učeniu cudzích jazykov, spoznávaniu iných kultúr, zlepšujú komunikačné a analytické schopnosti, rozvíjajú toleranciu. To je dôležité pre budúce partnerstvá a spoluprácu pri zmene hodnotových systémov a pravidiel nielen svetového obchodu.

Autor: Südwind / Rakúsko

Deň nenakupovania

Každý rok sa po celom svete odohráva „Buy Nothing Day“ – Deň Nenakupovania. Uskutočňuje sa tradične v novembri a jeho presný dátum je vždy uverejnený na stránke www.adbusters.org/metas/eco/bnd (stránka je v angličtine). Jeho myšlienkou je vzdať sa aspoň na 24 hodín nakupovania a sústrediť sa na skutočné hodnoty a radosti života.

Zorganizujte so žiakmi svoj Deň nenakupovania. Nápady nájdete na stránke Adbusters (viď vyššie) alebo použite vlastnú kreativitu. Skúste v tento deň vyzvať ostatných žiakov, učiteľov, rodičov, aby miesto nákupu strávili deň zmysluplnejšie, šli sa prejsť do parku či galérie. Môžete zorganizovať aj atraktívny program – divadlo, koncert k téme nenakupovania.

Autor: Kopin / Malta

Lokálna ekonomika

Podobne ako sa uvádza v predošlej kapitole, môže každý z nás veľa zmeniť a ovplyvniť svojimi každodennými skutkami a rozhodnutiami aj lokálnu ekonomiku:

Autor: Südwind / Rakúsko

Kupujte lokálne produkty a vyberajte si lokálne služby

Pomoc lokálnej ekonomike nie je iba o nákupoch. Je aj o vzájomnej komunikácii, výmene informácií, vzájomnej pomoci. Spoznajte svoje okolie, zapojte do svojich aktivít miestnu škôlku či domov dôchodcov. Miestny remeselník môže uskutočniť na škole tvorivú dielňu, v ktorej naučí žiakov pliesť košíky z prútia alebo drôtovať kraslice.

Zapojte sa do činnosti miestnych organizácií

Vo vašej obci či blízkom okolí určite pôsobí aspoň jedna zaujímavá organizácia, ktorá sa s vami rada podelí o svoje skúsenosti a nápady. Môžete spolu zorganizovať besedu, prednášku alebo aktivitu priamo na škole. Nezabudnite na spoluprácu so samosprávou – starosta jednej obce poskytol žiakom školy zadarmo autobus na školský výlet za to, že pomáhali pri jarnom upratovaní v obci.

Recyklujte a menej konzumujte

Organizujte v škole pravidelne zbierky šatstva, hračiek či iných potrebných vecí pre charitu. Je dôležité zistiť si pred takouto akciou, čo charita, útulok či domov berie a potrebuje a čo nie, aby vám v škole neostala kopa vecí, ktoré nakoniec poputujú do koša. Zorganizujte v škole výmennú burzu, kde si žiaci môžu navzájom vymieňať rôzne veci od oblečenia cez hračky, knihy, športové potreby a podobne. Zistite si pred takouto akciou, napríklad na rodičovskom združení, postoj rodičov k akcii, aby sa nevyskytli protesty a nedorozumenia.

Nakupujte potraviny od lokálnych biofarmárov

pre seba alebo do školskej jedálne. Odber si treba dohadovať individuálne u každého producenta – líši sa podľa ročného obdobia, množstva odoberaných produktov a možností farmy.

Zorganizujte si „Deň miestneho farmára“

Pozvite jedného alebo viacerých miestnych farmárov aj s ich produktami do vašej školy, kde môžete urobiť ochutnávku a predaj jeho produktov. Akcia by mala byť spojená s besedou s miestnym farmárom, aby sa ľudia dozvedeli, čo, ako a prečo pestuje. Opýtajte sa ho na prístup na trh – lokálny či národný, či mu to stačí na živobytie a podobne, aby došlo k prepojeniu aj s témami lokálneho obchodu z ekonomického hľadiska. Pozvite na akciu aj zástupcu mimovládnej organizácie, ktorá sa zaoberá ekonomickým aspektom, prípadne niekoho z ekonomickým vzdelaním (môžete využiť vysokoškolských či stredoškolských pedagógov ekonomického smeru – upozorníte ich ale dostatočne vopred, aký okruh otázok môžu očakávať, aby sa na to mohli pripraviť). Obmenou tejto aktivity je návšteva najbližšej ekofarmy, ktorú môžete zorganizovať pre vybrané triedy, celú školu či záujemcov z miestnej komunity. Výhodou je zážitok z pravej „farmárskej“ atmosféry a ochutnávka čerstvých produktov. Mnohé ekofarmy ponúkajú

Autor: Südwind / Rakúsko

aj možnosť ubytovania či odpracovania si stravy a nocľahu. Takto si môžete zorganizovať „lacný“ školský výlet na ekofarmu.

Vypestujte si vlastné potraviny priamo na školskom pozemku.

Vypestujte si zeleninu a ovocie pre potreby školskej jedálne či Dňa zdravia. Nezaťažíte životné prostredie dovozom týchto potravín, zbytočnými obalmi a naučíte sa niečo praktické o záhradkárstve. Ak budú vaše „výpestky“ úspešné, môžete zorganizovať ochutnávku vašich produktov pre rodičov. V rámci prírodopisu či biológie môžete zistiť, ktoré z „divokých“ rastlín rastúcich naokolo sú jedlé (budete sa čudovať, aké „buriny“ sa dajú jesť a sú chutné). Zaujímavý a úspešný výchovno-vzdelávací program „*Umenie školských biozáhrad*“ ponúka organizácia Sosna – www.sosna.sk

Zorganizujte si „Deň lokálneho nakupovania“

Slogan: Rozvíjaj miestnu komunitu – nakupuj lokálne!

Organizačné typy:

- Zorganizujte podporovateľov.** Skontaktujte kamarátov, rodinu, miestnych podnikateľov, FT predajcov, miestnych farmárov a biofarmárov a ostatných a zistite, či by mali záujem podieľať sa spolu s vami na organizácii Dňa lokálneho nakupovania. Zorganizujte stretnutie všetkých zainteresovaných, kde prediskutujete vami pripravené plány, rozvrh a stratégie akcie.
- Spropagujte celú akciu.** Podľa možností vytlačte alebo nakreslite letáčky, ktoré dáte na miestnu nástenku, do lokálnych obchodov, na školskú nástenku a iné verejné miesta (čajovne, biopotraviny, iné školy...). Môžete použiť aj Internet – webovú stránku vašej školy a spolupracujúcich organizácií.
- Požiadajte miestnych podnikateľov o zľavy.** Navrhnete zúčastneným podnikateľom a drobným živnostníkom, aby počas Dňa lokálneho nakupovania ponúkli zákazníkom špeciálne zľavy či akcie, čím celú akciu zatraktívnia a prilákajú viac zákazníkov.
- Vytvorte mapu Dňa.** Nakreslite a rozmnožte mapu, podľa ktorej zákazníci nájdu vo vašej obci všetky obchody a stánky, ktoré sú zapojené v Dni lokálneho nakupovania. Ak akciu organizujete na jednom mieste (trhovisko, školský dvor a podobne, mapa nie je potrebná). Mapu podľa možnosti umiestnite aj na internet.
- Zorganizujte tlačovú konferenciu.** Urobte tlačovú konferenciu za účasti miestnych podnikateľov a drobných živnostníkov a pozvite novinárov, aby sa správa o celej akcii dostala aj do miestnych či celonárodných médií.
- Napište článok o akcii.** Pošlite miestnym či iným novinám článok o celej akcii – buď pred akciou alebo po nej, záleží na vás, čo chcete zdôrazniť a o čom informovať.
- Vytvorte tradíciu.** Organizujte Deň lokálneho nakupovania každoročne a vytvorte tak tradíciu na vašej škole a v miestnej komunite.
- Propagujte produkty priateľské k prírode a ľuďom.** Pozvite predajcov a výrobcov eko- a bio- produktov a FT produktov. Ak ich vo svojom okolí nenájdete, pozvite zástupcov mimovládnych organizácií.
- Zorganizujte Deň miestneho farmára.**
- Chodte o krok ďalej!** Neuspokojte sa s jedným dňom, skúste nabudúce zorganizovať týždeň či mesiac lokálneho nakupovania. Inšpirujte miestnych podnikateľov a producentov k výrobe smerom k trvalo udržateľnej spotrebe a ekonomike.

Zdroj: www.buylocalday.org

Zaujímavé stránky k téme:

www.voka.sk

www.alter-nativa.sk

www.zajezka.sk/index.htm

Fair Trade – spravodlivý obchod

Ak sa chcete na škole venovať viac Spravodlivému obchodu, môžete sa inšpirovať nasledovnými tipmi:

O Spravodlivom obchode by sa mala dozvedieť celá škola

- Dohodnite sa s kolegami, aby zakomponovali tému FT a súvisiace témy do svojho predmetu aspoň na jednu vyučovaciu hodinu.
- Zorganizujte Spravodlivý deň, počas ktorého sa bude vo všetkých predmetoch učiť o FT a súvisiacich témach – môžete si pozvať lektorov z mimovládnych organizácií a predajcov FT produktov.
- Vytvorte so žiakmi informačnú nástenku o téme Spravodlivého obchodu.
- Napíšte so žiakmi článok o FT do školských novín, na webovú stránku či príspevok do školského rozhlasu.
- Nacvičte so žiakmi hru alebo krátke etudy s témou FT.
- Vyhľadajte so žiakmi informácie o FT – zadajte im súvisiace projekty, seminárne práce, domáce úlohy.

Autor: Liz Ewen / ActionAid / Anglicko

Nakupujte a používajte Fair Trade produkty

- Nakúpte v rámci projektu, sponzorstva, či rodičovského združenia produkty FT a urobte ochutnávku vo vestibule školy (uvarte FT čaj do veľkých termosiek a rozlámte FT čokoládu na kocky).
- Presvedčte školský bufet, aby do svojej ponuky zaradil aj FT produkty.
- Presvedčte učiteľský zbor, aby v zborovni používali FT kávu alebo čaj.
- Používajte FT produkty počas školských akcií – večierkov, besiedok, besied...
- Používajte FT produkty ako ceny v súťažiach a koncoročné odmeny.
- Nakúpte pre účely telesnej výchovy FT futbalové a volejbalové lopty.

Zoznámte so Spravodlivým obchodom širšiu komunitu

- Zorganizujte besedu o FT pre rodičov a iných záujemcov zo širšej komunity – pozvite zaujímavého prednášajúceho, napríklad človeka, ktorý bol v rozvojovej krajine a podieľal sa na FT projekte – informácie získate od slovenských FT organizácií (viď na ďalšej strane).
- Zorganizujte Férovú triedu (viď príklad zo slovenských škôl – FT v Hnúšti) alebo iné, napríklad aj vtipné aktivity s FT pre širšiu komunitu – rodičov, inú školu, škôlku. Napríklad športový deň s FT – futbalový zápas s FT loptou, Férová Popoluška – oddeľovanie FT ryže od FT orieškov.
- Presvedčte miestne obchody, kaviarne a čajovne, aby do svojej ponuky zaradili spravodlivé produkty.

Autor: Zuzana Nemčeková / OZ Človek v ohrození

Produkty spravodlivého obchodu a informácie o Fair Trade nájdete na:

www.zivica.sk
www.tenseses.com
www.fairtrade.sk

Kde môžete kúpiť Fair Trade výrobky?**Obchod TEN SENSES**

Klariská 5, Bratislava
(Najširší výber fair trade produktov na Slovensku.)

Sieť drogérii DM

všetky predajne DM na Slovensku

Kníhkupectvo Artforum

Bratislava, Žilina, Trnava

Hypernova

prevádzka v AVION Shopping Parku, Bratislava

Kaviareň Tri-Štyri

Palisády 34, Bratislava

Kaviareň Next Apache

Panenská 28, Bratislava

Obchod BIOTREND

Hlavná 25 (v pasáži), Košice

Obchod a ekoporadňa Živica

Vysoká 18, Bratislava

Obchod BIO PARK

Karadžičova 8, Bratislava
 Štúrová 108, Modra
 Beethovenova 22, Piešťany
 Nálepková 28, Piešťany

Obchod U malého princa

Mierové námestie 29, Trenčín

Obchod Slnecnica

Kvačalova 26, Bratislava

Obchod BioLive

Sch.Trnavského 4, Bratislava

Reštaurácia Bagel & Story

Štúrova 13, Bratislava
 Obchodná 10, Bratislava

Inšpirácia zo slovenskej školy:

Spravodlivá trieda na gymnáziu Mateja Hrebendu, Hnúšťa
(spracované z informácií Mgr. Nadeždy Mihálovej, upravené)

Gymnázium v Hnúšti sa so Spravodlivým obchodom zoznamuje už druhý rok. V minulom roku usporiadali v rámci Týždňa rozvojového vzdelávania „Férový deň“

Vo všetkých triedach urobili so žiakmi aktivitu „Banán“ o nespravodlivosti konvenčného globálneho obchodu, podávali „spravodlivý“ čaj a kávu a následne objednali produkty Fair Trade pre školu.

Na úvodnú akciu nadviazali tento rok projektom „Férova trieda“, na ktorý získali financie z nadácie mobilného operátora. Akciu rozšírili na tri dni a pozvali okolité školy a verejnosť do Férovej triedy. Takmer 200 žiakov a učiteľov z GMH v Hnúšti, z Evanjelického gymnázia v Tisovci a Dievčenskej odbornej škola v Hnúšti sa stalo súčasťou „Férovej triedy“. Pridali sa priatelia z BJS v Klenovci a obyvatelia Hnúšte. Všetci vymenili školskú lavicu za banánovníkovú či kakaovníkovú plantáž, aby si na vlastnej koži vyskúšali nespravodlivosť života ľudí v rozvojových krajinách. Akcia prekročila rámec regiónu a ako pozorovatelia sa jej zúčastnili aj pracovníci organizácie Človek v ohrození z Bratislavy.

Autor: Zuzana Nemčeková / OZ Človek v ohrození

Prierez zrealizovaných aktivít:

- prezentácia o pestovaní kakaa
- aktivita *Kakaové bôby* (nájdete v časti FT – Oboznám sa, na str. 54)
- predstavenie značky Fair Trade, video
- ochutnávka čaju a čokolády Fair Trade
- súťaž o výrobok FT – nakreslenie loga FT, účastnícky list
- aktivita *Náklady na jedlo*
- hromadná objednávka FT výrobkov
- tkanie koberca prianí

Akcia bola kvalitne spropagovaná bannermi na internete, ako aj farebnými plagátmi a organizátori mali možnosť vytlačiť pre každého účastníka spomienkový list. Organizátori mali na sebe oblečené tričká s logom FT a financie zvýšili aj na návštevu ZŠ v Ratkovej, kde Férovú triedu zrealizovali aj pre deti rómskeho etnika v sociálne a ekonomicky veľmi málo podnetnom prostredí.

Výroky žiakov a učiteľov po akcii:
*„Bolo to všetko náročné, ale zaujímavé.
 Skúsenosť je neprenosná a zážitok
 „naviazaný“ na emócie má vo výchovno-
 vzdelávacom procese vysokú hodnotu;
 ...nezabudneme na pocit krivdy, keď nás
 výkupca kakaových bôbov oklamal
 a nevyplatil slúbenú cenu;
 ...nezabudneme na pocit, keď si ľudia
 nevážili našu tvrdú prácu;
 ...nezabudneme na pocit, keď naša veľká
 námaha vyšla nazmar;
 ...nezabudneme ako chutí férový čaj
 vypestovaný a predávaný v podmienkach
 férového obchodu bez detskej práce.“*

Bližšie informácie a chronológiu jednotlivých častí aktivít spolu s fotkami a videom nájdete na: <http://echoviny.sk> v sekcii Stredné školy.

Inšpirácia z aktívnych globálnych škôl

Na aktívnej globálnej škole **Hauptschule Zöbern v Rakúsku** sa uskutočnili dielne FAIR PLAY. Žiaci napísali:

„Na dvojhodinovom workshope nám Abdallah porozprával o živote futbalovej lopty. Tá toho zažila dosť ešte pred prvým gólom. Počuli sme, že najväčšia časť celej produkcie pochádza z Pakistanu, kde ručne zošívajú päť- a šesť-uholníky. Na to treba byť silný a zručný. Vieme to aj my, keďže sme si to mohli vyskúšať. Prekvapilo nás, keď nám Abdallah povedal, že v rozvojových krajinách takúto prácu robia aj deti, a to za veľmi malú plácu. Pomáhajú živiť rodinu a nemôžu ísť do školy.“

Autor: Zuzana Nemčeková / OZ Človek v ohrození

Autor: Zuzana Nemčeková / OZ Človek v ohrození

Na podporu chudobných rodín sa rozbehol projekt „FAIR PAY – FAIR PLAY“ (fér pláca – fér hra.) Za tieto lopty sa platia vyššie ceny. Vyššie ceny je povolené použiť len na vyplácanie vyšších miezd a benefitov. Aby rodiny nemuseli posilať svoje deti pracovať a tie mohli ísť namiesto toho do školy. Takže budú mať lepší život. *„Tieto lopty sú síce drahšie, ale aj tak by sme ich mali kupovať, lebo strieľajú fér góly.“*

Žiaci školy **Patumkongka v Thajsku** usporiadali podujatie s názvom „Only One Earth: Care and Share“ (Je iba jedna Zem: starajte sa a deľte sa o ňu) ako súčasť predmetu „Global Perspective Activities“ (aktivity o globálnej perspektíve). Každý zo stánkov na tejto akcii sa zameriaval na inú globálnu problematiku, fair trade počnúc a používaním biopalív končiac. Jeden zo stánkov, inšpirovaný globálnou kampaňou „Buy Nothing“ (Nekupuj si nič!) zorganizoval výmennú burzu, počas ktorej si žiaci mohli priniesť veci, ktoré už nechceli, aby si ich mohli vymieňať s ostatnými žiakmi. Vďaka takejto akcii si žiaci viac vážia svoje veci a učia sa o ne deliť. Ďalší stánok s názvom „Mr. Straw and Ms. Food Scraps“ (Pani Slamka a pán Pomyje) informoval žiakov, ako by mohli menej škodiť prostrediu, keby nepoužívali slamky na pitie a znížením zvyškov jedla na minimum. Napokon žiaci predviedli hru, ktorej cieľom bolo oboznámiť spolužiakov s fenoménom „Smart Shopping“ (Rozumné nakupovanie) a s rozdielom medzi tým, čo chceme a tým, čo v skutočnosti potrebujeme.

14 žiakov a 7 učiteľov (vrátane riaditeľa) zo školy **HLW Weiz v Rakúsku** bežalo 4 kilometre, pridali sa k nim aj dvaja zástupcovia miestnej samosprávy. Všetci mali na verejnej bežeckej akcii oblečené „čisté tričká“ (zo spravodlivého obchodu). Chceli, aby sa verejnosť dozvedela o podmienkach pracujúcich v globálnom odevnom priemysle a zároveň robili zbierku pre projekt v Guatemale, ktorý podporuje ženy, aby nemuseli robiť v továrňach v neľudských podmienkach.

Práva pre všetkých

1. Čo bude dnes na večeru? (Lesotho)
2. Ahmedova dlhá cesta po vodu (Pakistan)
3. Boj budhistických mníchov za slobodu (Barma)
4. Aj takto žijú ženy v 21. storočí (Afganistan)
5. Mahmud by dal prednosť školskej lavici (Afganistan)
6. Nová generácia chce vzdelanie a prácu, nie zbrane (Afganistan)
7. Usmiata Anna (Mozambik)
8. Neviditeľné deti (Uganda)

1. Čo bude dnes na večeru?

Malý Sam žije v dedine v severnom Lesotho (v miestnom jazyku to znie „Lesúthu“) – v malej africkej krajine, ktorá je obkolesená Juhoafrickou republikou. Veľa takých chlapcov ako on nie je cez deň v škole, lebo pasú ovce. Pomáhajú svojim rodinám zabezpečiť základné živobytie.

Chlapci si pri strážení oviec spestrujú nudné, jednotvárne dni tak, že sa dlhými drevenými palicami snažia „poľovať“ na hlodavce pripomínajúce naše hraboše. Nerobia to iba pre zábavu – lesothské hraboše sú doplnkom jedálňička celej rodiny. Chlapci sa úlovky snažia za pár drobných predať aj miestnym ľuďom alebo turistom. Jedného hraboša kúpíte za 2 slovenské koruny (0,07 EUR). Sam by musel chytiť desať hrabošov, aby si jeho rodina mohla kúpiť kilo ryže.

Chytiť hraboša nie je jednoduché, vyžaduje si to šikovnosť a tréning. Zabíjajú ich prudkým švihom palicou. Keďže sú to však veľmi plaché zvieratká, ktoré sa vedľa rýchlo stratia v zemi alebo vysokej tráve, len tí najlepší „lovci“ dokážu chytiť viac ako desať hrabošov denne.

Lesotho je chudobná krajina, väčšina obyvateľov sa živí poľnohospodárstvom a chovom oviec. Jej rozloha je asi 60 % rozlohy Slovenska. Keďže jedinou hranicu má s Juhoafrickou republikou, ktorá je ekonomickou veľmocou Afriky, veľa ľudí odchádza pracovať práve tam, najmä do miestnych baní. Na jednej strane to prináša do Lesotha potrebné peniaze, na druhej strane je odlúčenie od rodiny a tradičného prostredia častou príčinou nákazy vírusom HIV. Viac ako štvrtina miestnych obyvateľov trpí na dôsledky HIV/AIDS.

Otázky na diskusiu:

Ako asi vyzerá všedný deň lesothského chlapca?

V čom sa líši od všedného dňa chlapca na Slovensku?

Čo podľa vás robia cez deň lesothské dievčatá?

Ako asi bude vyzeráť život chlapca o desať, dvadsať rokov? Môžete svoju víziu nakresliť na papier.

Ako by ste riešili problém HIV/AIDS (v Lesotho)?

Ako má podľa vás vyzeráť prevencia a ako riešenie dôsledkov HIV/AIDS?

2. Ahmedova dlhá cesta po vode

Ahmed má sedem rokov. Žije v dedine Ketibandar v južnom Pakistane, asi 70 kilometrov od 12-miliónového mesta Karáči.

Ahmed pomáha svojej rodine priviezť na ostrov sud mútnej vody, ktorý jeho rodičia kúpili od miestnych priekupníkov s vodou.

Oblasť, v ktorej Ahmed a jeho rodina žije, sa za posledné roky veľmi zmenila. Pakistanská vláda sa rozhodla na hornom toku rieky Indus postaviť veľkú vodnú priehradu, ktorá v širokom okolí pomáha zavlažovať ornú

pôdu. Neprijemným dôsledkom je, že sa v delte rieky voda začala strácať a z niektorých korýt celkom zmizla. Tie potom zaliala slaná morská voda. Ahmedova rodina žije na malom ostrove a jeho obydlie je počas prílivu pod úrovňou hladiny mora. Pred stavbou priehrady žili na brehu rieky – dnes na ostrove v mori.

Ahmedov otec hovorí: *“Kedysi sme mali dostatok rýb z rieky, prichádzali sme s úlovkom 20-tich až 40-tich kilogramov rýb za deň. Teraz sme radi, keď ulovíme štvrtinu. Musíme sa plaviť ďalej, kde je more hlbšie – niekedy sme mimo domova aj viac ako týždeň.”*

V oblasti je trikrát viac chorôb ako predtým. Ľudia nemajú peniaze na nákup kvalitných liekov ani na cestu do nemocnice, a tak zomierajú na bežne liečiteľné choroby.

Otázky na diskusiu:

- Aké problémy podľa vás zobrazuje fotografia?
- Ako je možné, že sa život Ahmeda a jeho rodiny tak dramaticky zmenil?
- Myslíte si, že ľudia v Ketibandare mohli proti tomu niečo urobiť?
- Čo by ste urobili vy, keby chceli váš dom alebo obec zaplaviť kvôli veľkej priehrade?
- Ako môžu ľudia na Slovensku vyjadriť svoj názor a bojovať za svoje práva?
- Majú takéto práva všetci ľudia na celom svete? Ak nie, prečo?
- Aké iné javy ešte zapríčiňujú záplavy?
- Myslíte si, že aj ľudia na Slovensku majú svoj podiel na týchto zmenách?
- Ako a čo môžu zmeniť?

3. Boj budhistických mníchov za slobodu

Budhistickí mnísi na obrázku žijú v Barme, v krajine, ktorú súčasný režim premenoval na Mjanmarsko. Barma je poslednou vojenskou diktatúrou v Ázii a jednou z najchudobnejších krajín na svete. V minulosti bola najväčším svetovým vývozcom ryže, dnes mnoho tamojších ľudí trpí hladom.

Budhizmus má v krajine veľký rešpekt, hlási sa k nemu deväť z desiatich obyvateľov. Rovnako rešpektovaní sú i mnísi. Hoci veľa času venujú meditácii a štúdiu, nie je im ľahostajný ani život ľudí v krajine. V roku 2007 stáli na čele demonstrácií proti krutej vláde vojenskej junty (čítaj „chunty“ = vojenská diktatúra). Protesty sú známe ako šafránová revolúcia - podľa farby typického odevu mníchov.

Stovky mníchov na svoju angažovanosť doplatili životom, mnohých ďalších mučili, alebo si dodnes odpykávajú trest vo väzniciach pre politicky nepohodlných ľudí. Aj napriek protestom obyvatelia stále žijú v jednej z najtvrdších diktatúr sveta. Režim podporuje najmä Čína. Medzinárodné spoločenstvo nedokáže na situáciu reagovať, a tak ľudia v Barme môžu o živote v slobodnej krajine len snívať.

Mnohí mnísi sa od bežných ľudí veľmi nelíšia. Radi sa rozprávajú, usmievajú, niektorí dokonca večer pozerajú futbal, najmä anglickú ligu. Svojím vzdelaním, morálkou a pokorou si v Barme získavajú veľkú úctu.

Otázky na diskusiu:

- Prečo podľa vás stáli na čele demonstrácií proti krutému režimu práve budhistickí mnísi a nie bežní občania?
- Poznáte príklady, keď sa u nás alebo v iných krajinách postavila proti diktátorským režimom (komunizmus, nacizmus) cirkev?
- Ako je možné, že sa z krajiny, ktorá vyvážala ryžu do celého sveta, stala jedna z najchudobnejších krajín na svete?
- Viete pomenovať iné štáty, ktoré napriek ohromným zásobám nerastných surovín trpia biedou? Prečo je to tak?
- Viete prečo niektoré médiá a mimovládne organizácie nazývajú krajinu Barma a iné Mjanmarsko? Urobte prieskum na internete a zistíte, prečo je to tak.
- Majú ľudia na Slovensku možnosť vyjadriť mníchom a občanom Barmy solidaritu v ich boji za základné práva? Ak to neviete, skúste urobiť prieskum.

4. Aj takto žijú ženy v 21. storočí

Modrú burku – odev zahaľujúci telá afganských žien – pozná takmer celý svet. Afganky sledujú život okolo seba len cez malú mriežku na očiach. Aký je ich skutočný život?

Po zvrhnutí radikálneho islamského hnutia Taliban v roku 2001 Afganistan schválil novú liberálnu ústavu, ktorá mužom aj ženám zaručuje rovnaké práva. V praxi však ženy naďalej doplácajú na neznalosť zákonov a kultúrne predsudky, ktoré im zabraňujú získať vzdelanie, nájsť si zamestnanie mimo domu alebo si samostatne vybrať životného partnera. Aj keď nosenie burky nie je povinné, veľa žien sa zahaľuje kvôli rodinnej tradícii, alebo sa tak chránia pred mužským svetom.

Mnohé dievčatá na vidieku rodičia bez ich súhlasu vydajú za oveľa starších mužov a ony sa celý život nevymania zo sveta príkazov a domácich prác.

Pre afganské ženy bez vzdelania je materstvo jedinou sebarealizáciou. Krajina má dnes asi pätnásobne vyššiu mieru pôrodnosti ako Slovensko, hoci podľa odhadov je tehotenstvo jedna z najčastejších príčin úmrtia afganských žien. Pri jednom zo stretnutí v dedine Ušturgram v chudobnej provincii Kapisa každá z 15-tich dedičaniek uviedla, že aj v jej rodine niektorá zo žien zomrela pri pôrode. Príčinou vysokej úmrtnosti tehotných žien nie je len nedostatok nemocníc a odborného personálu, ale aj rozšírená negramotnosť a slabá informovanosť obyvateľstva o zdravotnej prevencii. K tomu sa pridružujú pretrvávajúce kultúrne normy, ktoré najmä vidieckym ženám zabraňujú voľne sa pohybovať a uplatniť si ústavou zaručené práva.

Otázky na diskusiu:

- Prečo ženy v Afganistane stále nosia burku, aj keď im to zákon neprikazuje?
- Je to podobné aj v iných moslimských krajinách?
- Čo by ste urobili vy, keby ste mali možnosť zlepšiť práva žien v Afganistane?
- Myslíte si, že na Slovensku sú ženy v niektorých oblastiach znevýhodnené?
- Ak áno, uveďte príklad.
- Prečo je podľa vás dôležité, aby ženy mali rovnaké práva ako muži?
- Aký vplyv má nosenie burky na život žien v Afganistane?

5. Mahmud by dal prednosť školskej lavici

Viete si predstaviť, že ráno namiesto do školy pôjdete predávať na miestny trh, pracovať do bane alebo do odevnej fabriky? Nepredstaviteľné? V rozvojových krajinách všedný jav. Napríklad v Afganistane musí približne tretina detí starších ako 5 rokov pracovať.

Hlavnou príčinou je chudoba (viac ako polovica obyvateľov žije pod hranicou chudoby, teda z menej ako 70-tich centov na deň, čo je ekvivalent 20-tich slovenských korún), ale aj následky občianskej vojny. Mnohé deti počas vojny osireli a museli sa začať starať nielen o seba, ale aj o svojich súrodencov. Žijú sa čistením topánok, niekedy predávajú zápalky, žuvačky alebo rôzne drobnosti, ktoré nájdu medzi odpadkami. Na ulici tvrdo bojujú o každého zákazníka. Chlapci aj dievčatá sa často medzi sebou pri predaji pobijú – veď ide o prežitie.

Mahmud je jedno z 30 000 detí pracujúcich na ulici v Kábule, hlavnom meste Afganistanu. Na ulici predáva cudzincom aj miestnym anglicky písané noviny. Jeho otec zomrel počas vojny. Mama nie je schopná užiť svojich 5 detí, a preto Mahmud – ako jeden zo starších súrodencov – už niekoľko rokov chodí do centra mesta predávať noviny. Zárobok však rodine stačí len na zaplatenie jednej izby v malom domčeku bez elektriny a kanalizácie.

O deti pracujúce na ulici a vojnové sirotky sa stará aj afganská mimovládna organizácia Aschiana. Prostredníctvom sponzorského programu sa snaží dostať deti z ulice. Pre tie, ktoré nemajú peniaze na štátnu školu, organizuje náhradné vzdelávanie vo svojich detských centrách. Do sponzorského programu vzdelávania detí pracujúcich na ulici prispievajú od roku 2005 aj slovenskí darcovia. Aj vaša škola môže prispieť k tomu, aby deti ako Mahmud mohli chodiť do školy. Ak máte záujem, kontaktujte OZ Človek v ohrození.

Otázky na diskusiu:

- Prečo musí Mahmud každý deň pracovať?
- Ako sa v Mahmudovej budúcnosti prejaví fakt, že nechodil do školy?
- Viete si predstaviť, že by ste namiesto školy museli pracovať?
- Môžete Mahmudovi pomôcť aj vy?
- Ako podľa vás vyzerá bežný Mahmudov deň? Nakreslite, alebo vymyslíte príbeh.
- Zistite viac o živote detí v Afganistane a porovnajte ich so životom slovenských detí.
- Skúste na internete nájsť informácie o kampaniach a organizáciách podporujúcich vzdelávanie detí v rozvojových krajinách.

6. Nová generácia chce vzdelanie a prácu, nie zbrane

Podľa nedávnych štatistík medzinárodnej organizácie UNICEF, iba jedno percento obyvateľov Afganistanu používa internet. Krajina viac ako dve desaťročia sužovaná občianskou vojnou má prozaickejšie problémy. Takmer tri štvrtiny dospelých nevedia čítať ani písať. Z dospelých žien je gramotných v priemere iba 7 percent, v niektorých provinciách je toto číslo ešte nižšie.

Obnova školstva v Afganistane si vyžiada roky úsilia a nemalé financie. Okrem

kvalifikovaných učiteľov chýbajú vhodné školské zariadenia, najmä stredné odborné a vysoké školy, ktoré by boli schopné vychovať odborníkov. Nemajú knihy, školské pomôcky, laboratórne vybavenie... zoznam problémov je oveľa dlhší.

Od skončenia občianskej vojny v roku 2001 sa vďaka intenzívnej kampani milióny detí vrátili do školských lavíc, no starším sa už asi nikdy nepodariť dohnať stratené roky. Nepriaznivú situáciu zmierňujú špeciálne vzdelávacie centrá ako je Ušturgramské ženské centrum. Štrnásťročná Fariha sa tam učí nielen čítať, písať a počítať, ale aj rôzne praktické zručnosti, ktoré jej neskôr pomôžu privyrobiť si. Fariha tak vďaka pomoci ženského centra môže snívať o krajšej budúcnosti.

Po počiatočných úspechoch sa v posledných rokoch situácia najmä v južných provinciách komplikuje: narastajú útoky odporcov súčasnej vlády. V obavách o životy svojich detí sa rodičia často rozhodnú radšej deti do školy neposlať. Základné a stredné školy sú v Afganistane z kultúrnych dôvodov rozdelené na dievčenské a chlapčenské triedy. Tých pre dievčatá je však oveľa menej, najmä na konzervatívnejšom juhu a východe krajiny. Na zhoršenie bezpečnostnej situácie tak najviac doplácajú práve dievčatá na vidieku.

Otázky na diskusiu:

- Kto podľa vás v Afganistane používa internet?
- Chceli by ste, aby aj u nás boli školy rozdelené na chlapčenské a dievčenské? Prečo si myslíte, že je to tak v Afganistane?
- Prečo podľa vás chodí do školy v Afganistane menej dievčat ako chlapcov?
- Aké sú dôsledky nedostatku základného vzdelania pre deti v Afganistane?
- Ako by ste vy a vaša škola mohli zlepšiť situáciu detí v Afganistane?
- Ako by vyzeral váš život, keby boli vaši rodičia negramotní?

7. Usmiata Anna

Osemročná Anna žije v dievčenskom sirotinci Caran na predmestí Maputa – hlavného mesta Mozambiku. V Carane žije aj napriek tomu, že má oboch rodičov. Má 8 súrodencov, ale rodičia by všetky deti neuživili.

Anna sa od malička musí zapájať do pomocných prác v sirotinci. Mladšie dievčatá nosia vodu a pomáhajú s jednoduchými prácami, staršie perú šaty a pomáhajú v kuchyni, najstaršie sa starajú o mladšie kamarátky a pomáhajú zamestnancom sirotinca. Keďže sirotinec dostáva skromnú podporu od cirkvi a niekedy i zo zahraničia, môžu všetky deti chodiť do školy, mať jednoduché jedlo trikrát denne a na miestne podmienky bezpečný nocľah pod moskytiérou – sieťou proti komárom prenášajúcim maláriu. V Carane majú aj luxus navyše – pitnú vodu. Pre deti na Slovensku je pohár čistej vody samozrejmosť. V Mozambiku má však prístup k pitnej vode len tretina zo 17-tich miliónov obyvateľov.

Mozambik leží v južnej časti Afriky a tiahne sa pozdĺž pobrežia Indického oceánu. Bývalou portugalskou kolóniou po získaní nezávislosti v roku 1975 dlho zmietala občianska vojna. Aj preto je to jedna z najchudobnejších krajín na svete.

Keďže v Mozambiku nie je dostatok škôl, dievčatá chodia na vyučovanie v „zmenách“. Prvé začínajú o šiestej ráno a posledné končia až po ôsmej večer.

Občianska vojna, choroby ako HIV/AIDS a malária, nedostatok financií a nefunkčnosť sociálneho systému, to sú len niektoré z príčin, prečo je v Mozambiku toľko sirôt. Bez pomoci zo zahraničia by nebolo možné zabezpečiť im slušný život a dobrú budúcnosť.

Otázky na diskusiu:

- Keby ste mali financie na projekt v Mozambiku, ako by ste riešili tieto problémy: siroty; HIV/AIDS a malária; nedostatok pitnej vody?
- Ako sa podľa vás definuje chudoba? Čo znamená byť chudobný na Slovensku a čo v Mozambiku?
- Skúste nájsť viac informácií o histórii, ekonomike, politickej situácii, kultúre a náboženstve v Mozambiku. Niektoré ukazovatele môžete porovnať so Slovenskom...
- Aké dôsledky môže mať nedostatok pitnej vody pre deti v Mozambiku?

8. Neviditeľné deti

Uganda, malá krajina v srdci Afriky, je známa svojou nádhernou prírodou, vysokohorskými gorilami alebo raftingom na divokom Níle. Bývalý britský premiér Winston Churchill ju dokonca nazval „perlou Afriky“. Za posledné roky sa v Ugande veľa vecí zlepšilo, deti chodia do základných a stredných škôl zdarma, vďaka masívnej kampani počet HIV pozitívnych ľudí výrazne klesol...

Severná časť Ugandy sa však len pomaly spamätáva z 20-ročnej občianskej vojny. Tú rozpútali rebeli z Armády božieho odporu, fanatici vedení veliteľom Josephom Konym,

mužom, ktorý o sebe tvrdí, že ho vedie sám Duch Svätý. Cieľom rebelov však bolo len plieniť, udržať si moc a peniaze. Viac ako milión ľudí vyhnaní z domovov. Dlhé roky živorili v biednych podmienkach utečeneckých táborov, kde sa v jednej chatrči tiesnilo aj 10 – 15 ľudí.

Najväčšími obeťami vojny boli deti. Počas konfliktu ich rebeli uniesli až 30 000. Slúžili ako detskí vojaci, nosiči jedla, dievčatá ako sexuálne otrokyne. Mnohým z nich zabili oboch rodičov a nútili ich bojovať. Deti boli vystavené psychickému teroru, za každý pokus o útek ich kruto trestali.

V Armáde božieho odporu slúžil aj 13-ročný John: *„Rebeli prišli do našej dediny v noci. Vyhrážali sa, že nás zabijú, ak im otec nedá všetky peniaze, ktoré ušetril. Otec im dal 150 dolárov, aj napriek tomu ma odvedli so sebou. Mal som 10 rokov. Slúžil som ako nosič jedla. Bolo to namáhavé, kráčali sme denne aj 20 kilometrov s ťažkým nákladom, dostávali sme len kukuričné placky. V mojej jednotke boli aj osemročné deti so zbraňou v ruke. Boli to najlepší vojaci, nebáli sa ničoho.“*

Po takmer troch rokoch sa Johnovi podarilo ujsť. Žije v utečeneckom tábore, kde stretol svojho otca. Tak ako tisíce iných detí, aj on sa musí vyrovnávať s tým, čo prežil.

Občianska vojna sa skončila pred dvomi rokmi, mier je však v nedohľadne, a tak sa deti ako John stále musia obávať o svoju budúcnosť.

Poznámky:

Otázky na diskusiu:

Prečo má príbeh názov „Neviditeľné deti“?

Čo sa zračí na Johnovej tvári?

Ako podľa vás vyzerá všedný deň v utečeneckom tábore?

Prečo vznikla vojna v severnej Ugande? Vyhľadajte si informácie na internete.

Prečo sú detskí vojaci najlepšími bojovníkmi?

Aké následky zanechala dlhotrvajúca vojna na životoch ľudí v Ugande a iných krajinách?

Ako by ste mohli pomôcť detským vojakom v Ugande a iných krajinách?

Pokúste sa zistiť, či existujú kampane na ich podporu.

© **Človek v ohrození, o. z., 2008**

Názov: Aktívne globálne školy, metodická príručka – informačná časť

Autori: *Kapitola Klimatické zmeny* – Petra Ďurišová, Silvia Szabóová, Lukáš Zajac, Andrej Návojský,
Mária Harmaňošová

Kapitola Spravodlivejší obchod – Petra Ďurišová, Lukáš Zajac, Andrej Návojský

Kapitola Práva pre všetkých – Lukáš Zajac, Marcela Ondeková, Andrej Návojský

Grafická úprava: Miro Lukačovič

Jazyková korektúra: Jana Raslavská

Editácia: Lukáš Zajac, Ivana Kullová, Ivana Raslavská

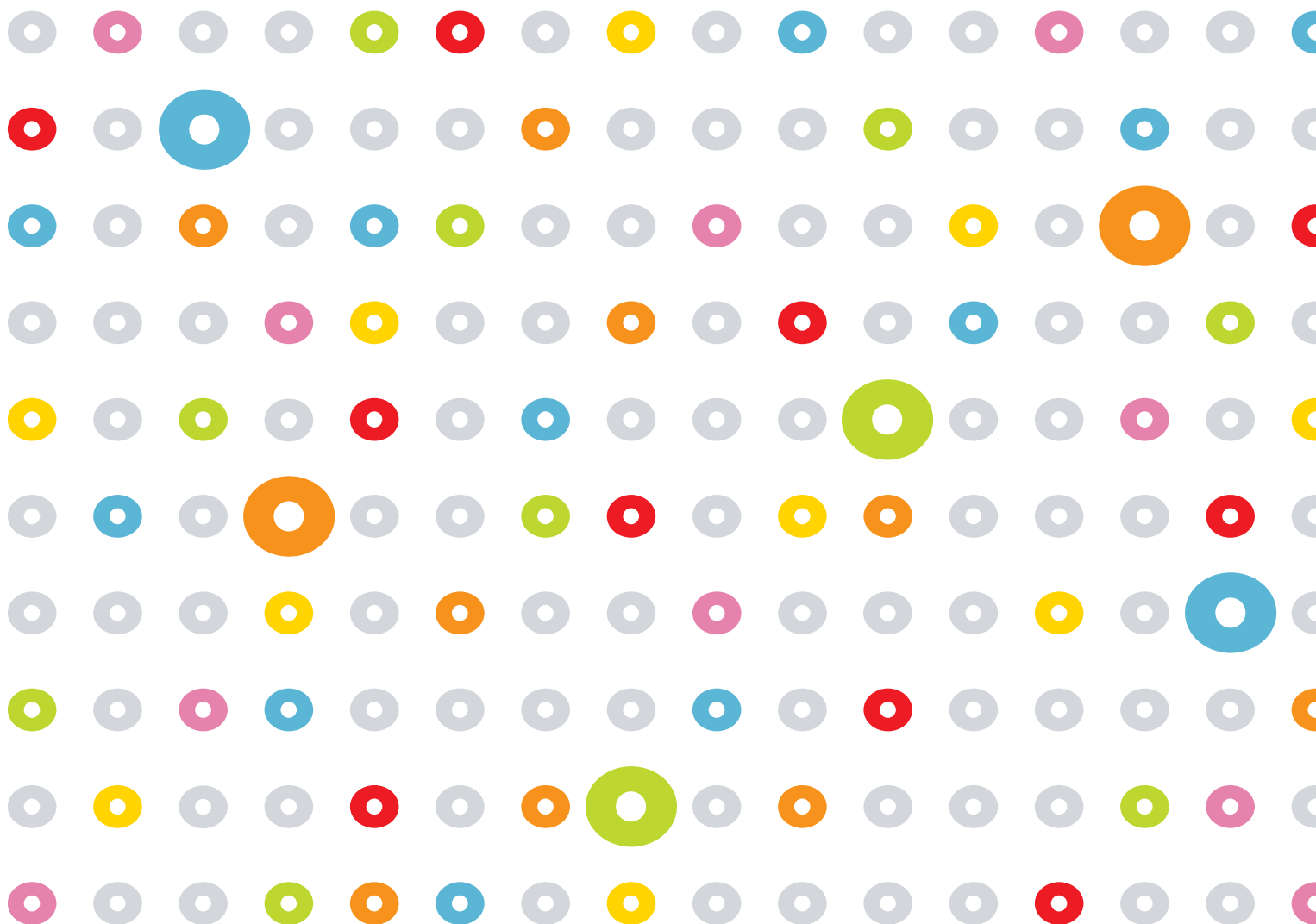
Vydavateľ: Človek v ohrození, o. z.

Tlač: Vydavateľstvo Lúč

Náklad: 500 ks

Rok vydania: 2008, 1. vydanie

*Metodická príručka je určená výhradne na vzdelávacie účely. Príručka sa nemôže predávať, požičiavať
a iným spôsobom poskytovať iným osobám a organizáciám bez súhlasu OZ Človek v ohrození.*

EUROPEAN
COMMISSION

aktívne
globálne
školy

Táto príručka vznikla s finančnou podporou Európskej únie. Za jej obsah je plne zodpovedné Občianske združenie Človek v ohrození a príručka nereprezentuje názory Európskej únie, ktorá nezodpovedá za použitie informácií obsiahnutých v príručke.